

Napút-füzetek

73.

Németh Péter Mikola

„A múlt, a jelen elé tartott tükör”

Augusztusi dialógus Szőnyi Zsuzsával Rómában

„Magaddal hordod fényed
a múltadat s jövődet
a pillanatban éled”

(Szabó Ferenc: Esti vonat – részlet)¹

– Augusztus 9-ét írunk, anno 2005-ben. Abban a „kivagyí forró nyárban”, „az építkező romok között”, a szélárnyékos napsütésben Itália népe, az istenadta, mint mindig, nemzeti ünnepe, augusztus 15-e előtt, a Ferragosto napjaira készülődve szabadságra megy, s elhagyja az Örök Várost. Óriás tücsök ciripelgető csönd támad ilyenkor a Kis-Aventinuson, mert a Földközi-tenger partjain és szigetein folyik már a „dolce vita”. Ott mulatják önfeledten évi szabadságukat az olaszok, ott ülnek meg a Nagy Boldogasszonyt, Szűz Mária mennybevitelének ünnepét. Szőnyi Zsuzsával, a Via Annia Faustina 19.-ben, épp ekkor történik meg velünk ez a régóta eltervezett beszélgetés. A Piramis tözsomszédságában, a Porta San Paolo közelében, a Triznya-kocsmaként elhősült negyedik emeleti, tetőteraszos bérlakás hűvösebbik szobájában az ebédlőasztalnál ülünk, ott, ahol a háttérben a falon Szőnyi István vásznai díszlenek. Az egyik az esti vonat² robog, a zebegényi viaduktról a fényes ablakok szentjánosbogaraként integetnek az éjnek. A másikon, a folyó partján, a hátikosaras asszonynak háttal az öreg révész³ búban, gondban, gondolatban, mint egy kalapja alatt fonnyadozó tintagomba az óriás fa tövén, az üres haltartón csücsül, és a mulandóságunkon töpreng, vagy valami máson talán, miközben Kharón-ladikja kikötve ring a fényben fürdő, vén Dunán. A harmadikon, a nekem legjobban tetszőn, vázlatos, töredékességében is idillikus Lóháton⁴ című temperavázlaton, arctalan falusi emberek állnak, s valamire vagy valakire nagyon várnak. A negyediken, a költőt idézve, „jelenben izzó fényfolt / minden, ami rég volt”: Zsuzsa ül a korsóval⁵ kislánykorában. S az ötödik vásznon „a haragos nap infravörösében” a tájjal egylényegűvé nemesedett parasztember, s a domboldalon átbukó tehenes szekér,⁶ ahogy az égiek felé baktat. Ebben az emlékezetes szobabelsőben folyik tehát a diskurzus.

Máskor is megtörtént már ez így velünk, legutóbb 1994-ben, Szőnyi István születésének századik évében, amikor a Római Magyar Akadémián rendezett jubileumi kiállítás alkalmával vendégeskedtünk itt, az érzés ennyiben déjà vu, hogy a délelőtti lágymeleghen Zsuzsával Rómából nézvést Zebegényről, szűkebb pátriánkról, a Dunakanyarról elméltünk, s akkor is, most is épp Cs. Szabó Lászlót idéztük, idézzük, aki Triznya Mátyás akvarelljeit méltatva az egyik katalógusszövegében úgy fogalmazott, hogy Magyarország legpoétikusabb szeglete a Dunakanyar. Ezt magam is így érzékelem, már kora

¹ Szabó Ferenc: Esti vonat – Szőnyi István képére, Mielőtt szürkülnek a színek, Triznya Mátyás akvarelljei, Szabó Ferenc válogatott versei, Róma, 1987, 65.

² Szőnyi István: Esti vonat, 1960, vásznon, tempera, 70×100 cm, J.J.I.: Szőnyi I., Szőnyi István Emlékmúzeum – a továbbiakban: SZIE (I. 21. o.)

³ Szőnyi István: Az öreg révész, vásznon, tempera, 70×100 cm, J.J.I.: Szőnyi I., mgt. (I. 21. o.)

⁴ Szőnyi István: Lóháton, vásznon, tempera, 50×40 cm, J.n., mgt. (I. 22. o.)

⁵ Szőnyi István: Zsuzsa a korsóval, 1928, vásznon, olaj, 72×60 cm, J.b.I.: Szőnyi, mgt. (I. 23. o.)

⁶ Szőnyi István: Szekér tehenekkel, vásznon, tempera, 60×90 cm, J.n., mgt. (I. 24. o.)

ifjúságomtól, de a lényegét megfogalmazni plasztikusan, verses formában, vagy épp prózában, azóta sem tudtam igazán. Maximum Hamvas Béla Öt géniuszának⁷ néhány poétikus, erre vonatkozó talányos mondatáig jutottam el. Addig például, hogy a tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. És hogy a helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is létezik, és nemcsak látvány, hanem géniusz. Ezért nem határozható meg, csak lerajzolható. Ráadásul a hely sohasem definiálható, ezért a helynek nincsen tudománya, ellenben van költészete, művészete és mítosza. A tájképfestés nem más, mint hódolat a hely szelleme előtt. Jól tudta ezt Szőnyi mester is, amikor a Dunakanyar ezer arcát és maszkját festette. A Dunakanyar nemcsak az Északi-középhegység, a Börzsöny déli lejtőinek, de a töredékes „északi géniusznak” is része, amelyet Hamvas szerint önálló kultúra nélküli félműveltség, irrealitás, provinciális életrend, természetközelség, melankólia és már-már beteges szenzibilitás jellemez. A másik sajátossága pedig az, hogy középpontatlan, továbbá hogy minden irányban nyitott. Vagyis hogy olyan tájolósi pontja, mint mondjuk nyugatnak Párizs, vagy mint délnek Róma és Athén, az északnak nincsen, nem is létezett soha. Am ha mégis, akkor talán a Dunakanyarnak a hely szelleme értelmében is szabad képzettársítással nem közép-, de mondjuk az egyik tájolósi pontja lehetne Szőnyi István zebegényi Kerti padja. Hogyan is írja, Szőnyi Zsuzsának, ajánlva Szabó Ferenc, a pap-költő, a jó barát Régi nyár Zebegényben című poézisében? „A fényben itt remeg a Kerti pad: / repesve Téged vár / föld fölé emelte a varázslat”; majd ekként fejezi be a szép ívű gondolatot: „még sugdolózva faggatják / rejtjelmeid a kerti fák.”⁸ Valójában a Hamvas Béla által megálmodott „északi géniusznak” ez a Kerti pad lehetne az egyik varázslatos helye, szíve. Jórészt azért is, mert ez a melankolikus fényáradatban úszó, természetbe kitett, magányos fehér pad képes megjeleníteni és jellemezni a XX. század lelkiállapotát. Ez egy olyan pad fönt, a Bartókyak almáskertjében, amelyen nem ülnek emberek. Ez a pad fehérségével reményit sugárzón vár valakire, valamire. De kire és mire vár? Ezt most tőled kérdezem, kedves Zsuzsa, segíts megfejteni a titkot, ha teheted.

– Erről nagyon sokat tudnék mesélni, már csak azért is, mert apám annak

Szőnyi István és Bartóky Melinda a zebegényi kertben
Zsuzsáék padján ülve 1954 k. (SZIE)

⁷ Hamvas Béla: Öt géniusz, Életünk Könyvek, kiadja az Életünk szerkesztősége és a Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoportja, Szombathely, 1988

⁸ Szabó Ferenc: Régi nyár Zebegényben (Szőnyi Zsuzsának), Mielőtt szürkülnek a színek, Triznya Mátyás akvarelljei, Szabó Ferenc válogatott versei, Róma, 1987, 45.

Szónyi Zsuzsa és Triznya Mátyás 1944-ben (SZIE)

emlékére festette meg a *Kerti padot*, hogy jövendő férjemmel, Triznya Matyival, amikor még csak ismeretségünk elején járunk, akkor Zebegényben, mindig ezen a padon beszélgettünk. Ide vonultunk el, mert ez a pad eléggé fönt volt a kertben, a háztól meglehetősen távol. Ez egy óriási nagy, árnyékos platánfa alatti, gyönyörű szép fehér pad volt. És amikor aztán arra került a

sor, ugye, hogy én férjhez mentem Matyihoz, akkor apám ezt a képet szánta titkosan nászajándékba nekünk. Tehát ennek a festménynek múltja is van, olyan értelemben, hogy ez a mi padunk volt és maradt mindörökre. Amikor azonban arra került a sor, hogy néhány művet örökségül megkaphatok, ezt sajnos nem hozták ki Rómába, mert ez a festmény akkorra már védettnek számított, és nem lehetett elajándékozni egyes személyeknek, így nekem se. S főként nem lehetett kihozni az országból, hiszen az állam tulajdonába ment át. De akkor is, nekem örökre megmaradt a szívemben, mert, ahogy mondd, ez a pad valóban egy központi érték volt és maradt számomra is. Mondjuk a szerelmünket, a jövőnket ott terveztük el, azon a padon, Zebegényben. Hiszen '38-'39-ben az ember még nem sejtette, hogy olyan borzasztó földrengés és világháború következhet be, mint amilyen. Tragikus, de bekövetkezett. Bár már az árnya akkor ránk vetődött, de mi azt gondoltuk, hogy megesküszünk, és hát gyönyörű szép életünk lesz. Mindezt, ezen a padon gondoltuk ki. És továbbra is ez a pad maradt a szimbóluma annak a jövendő szép életnek, ami nem úgy következett be ugyan, ahogy megálmodtuk, de azért mégis, azt lehet mondani, egyáltalán nem volt az rossz élet. Sőt, mi magunk építettük azt az életet, amit aztán itt Rómában képesek voltunk végigélni.

– *Ez a pad egy fehérre festett építmény ott, abban a kedvemre valóan televényes, erős zölden burjánzó zebegényi kertben.*

– Igen.

– *S olyan, mintha erről a magányosan lüktető szakrális tárgyról örökkéva(l)lón sugározna a fény. „A vakok fehér botjaikat összetörve építenek máglyát” metafizikus, verses gondolata jut itt most tág asszociációval eszembe. Valahonnan valahová történő megtérésről van itt szó. Költőien megfesteni a fényt, azt a lehetetlenül szépet, amikor a Duna tóvá szélesedő „tengerszeméről” (see beginn) visszatükröződő napsugarak hatására megszentelődik a tér, és kizökken az idő is. Ezt csak az érezheti, aki megélhette már életében egyszer is a csodát, s volt már szerelmes Zebegényben. Érzésem szerint ezt a pillanatot érte tetten Szőnyi mester festői eszközökkel a Kerti pad megkomponálásakor.*

– Azt hiszem, hogy ő is éppen erre gondolhatott. Ugye, gyakran mondták, írták is róla, hogy ő egy lírai alkatú festő, az ő fehér padjából sugárzik a jö-

vő reménye. És az, hogy a mi életünkben, a gyerekek életében, ez ad majd vigaszt, útmutatást, ez a mindent átlényegítő fény. Persze ő soha nem magyarázta meg a képeit. Amikor egyszer-egyszer megkértük, hogy mondja meg, mit akar ez és ez a festménye jelenteni, akkor ő azt válaszolta, nézzétek végig jól a képet teljes figyelemmel, és magatoktól is rájöttök, hogy mit, én nem szólok semmit. Szóval, ő nem magyarázta a műveit, de bizonyára egyetértett volna azzal, amit az imént elmondtunk.

– *Ez a pad még rekonstruálható? Mert áll ma is egy kopott, fehérre meszelt pad, ott fent a kertben, az úgyszintén oly sokszor modellként szolgáló kerekesházhoz közel. De az talán már nem az a kerti pad. Az egy másik pad!*

– Igen, igen.

– *Ez meglehetősen megtéveszti az oda látogatót.*

– Hát igen. Sajnos az a pad, a mi padunk – a Matyié és az enyém – elpusztult a háború alatt. Biztosan feltűzelték, vagy nem is tudom, mi történhetett vele. De a festmény alapján, mivel jól tudja mindenki, hogy hol volt az eredeti Kerti pad, gondolom, pontosan arra a helyre egy új padot tettek. Ez lehet, hogy nem fehér, az is lehet, hogy nem ugyanolyan, mint a régi, de hát, aki kíváncsi rá s odalátogató, a zöld bokrok sűrűjében, a fák alatt láthat egy magányos fapadot, ami felidézheti az eredeti látványt.

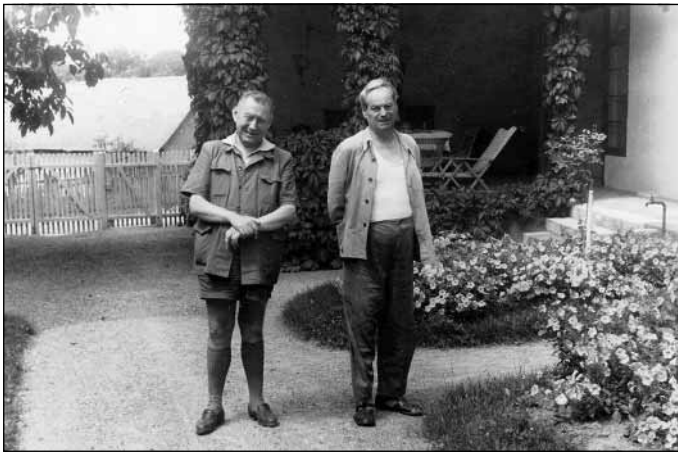
– *Az imént azt mondtad, Zsuzsa, hogy édesapád festészeté költészet is ugyanakkor. Tudom, hogy sok-sok korabeli íróval, költővel, irodalmárral, azóta naggyá lett művésszel tartott fenn élő, emberbaráti kapcsolatot. Mégis, jó volna tudni, hogy a kortársai közül kikkel volt igazán bensőséges, inkább úgy mondanám, hogy elméledő, mélyebb emberi, egymást építő szellemi viszonyban, esetleg alkotói szimbiózisban. Azokra a kortársakra gondolok itt főleg, akik Magyarországon éltek, otthon maradtak a legnehezebb időkben is, s persze hatottak is egymás munkásságára. Érdekelne az is, hogy a klasszikusok közül kiket tartott a legtöbbre, kiket olvasott legszívesebben?*

– Apám nagyon sokat olvasott, főként este. Zebegényben, ugye, akkoriban nem volt még villanyfény, esténként petróleumlámpánál üldögélt az egész család, és mindenki csinált valamit, vagy olvasott, vagy némán gondolkodott, vagy egész egyszerűen csak csendben volt, de az is előfordult, hogy verseket dúdoltunk. Az első költemény, amelyet négyéves koromban kívülről megtanultam, Arany János Családi köre volt. „Este van, este van: ki-ki nyugalomba! / Feketén bólingat az eperfa lombja, / Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak, / Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.” Ez volt az a vers, amelyet gyermekkoromban előszeretettel mondogattam, ha kellett, ha nem. Sőt estéről estére követelődtem,

Szónyi Zsuzsa Zebegényben, a Szónyi István Emlékmúzeum nappali szobájában, 2004-ben, a háttérben a Kerti pad

hogy addig nem megyek el a másik szobába aludni, amíg meg nem hallgatják az én *Családi körömet*. Hát persze meglehetősen unták már a felnőttek, de azért hagyták, hogy a gyerek hadd szerepeljen, ez volt az esti televíziózás akkoriiban, a gyerekek kiálltak a szoba közepére, s elmondhatták mindennapi élményeiket. Ebből is érzékelné, hogy milyen légkör volt otthon. Apám keze ügyében mindig ott volt a Biblia, abból is az Ószövetség, amelyet időnként fellapozott. Azon kívül nagyon sok szép verset és rengeteg minden mást is olvasott. Nagyon szerette a történelmi könyveket. Sok-sok barátja volt az írók és költők között, akik közül a család persze nem ismert mindenkit. Nem is ismerhetett, hiszen Zebegénybe nem mindenki tudott kiutazni, mert a vonat is sokba került, és hát, akkor a művészek többsége nagyon szegény volt. De, amikor beköltöztünk Pestre, '30-ban, akkor a műterembe nagyon sok költő és író járt már hozzánk. Többen voltak ugye akkoriban nagyon rossz anyagi helyzetben, de apám, amennyire csak tudott, segített mindenkin. Őneki se volt nagyon pénze, de ami volt, azt megosztotta másokkal. Hát, ilyen szegény sorsú költő volt Berda József például, aki állandó vendégnek számított nálunk. Ő Zebegénybe is kijárt. Berdára kislánykoromból emlékszem. Arra például, hogy Jóska bácsi előszere-ttel már a dömösi vasútállomáson, a Remete barlangoknál leszállt, s az er-dőn keresztül, a kert felől érkezett meg hozzánk. Tértnad-rágban, kalapban, hátizsákkal a vállán, bottal a kezében, mint egy igazi gom-bászó turista, úgy je-lent meg, óriási ha-hózással, mert bol-dog volt, hogy már onnan fentről, a kert magasából köszönt-heti a családot. Mi többnyire a verandán ültünk, s volt, ami-kor tízóraitunk vagy épp ebédeltünk. És

Berda József és Szőnyi István Zebegényben,
Szőnyiék kertjében 1956-ban (SZIE)

ő váratlanul megjelent ilyenkor a festő házában boldogan, kiizzadva, és hát természetesen apám nagy örömmel fogadta, és mindjárt asztalhoz ültette és megebédeltette a vándort. Igazán jóban voltak ők, talán azért is, mert mindket-ten újpestiek voltak. Írt is hozzá egy vagy két verset a költő.

– *Nem egyet, se nem kettőt, úgy lehet, többet is. A legutóbbi Urbán László szerkesztette Berda-összesben⁹ nem is olyan régen három olyan verset is találtam, amit Szőnyi mesternek ajánlott a vándor poéta: az Erdei tó éjszaka*

⁹ Berda József összegyűjtött versei, szerk.: Urbán László, Helikon Kiadó, Bp., 2003, *Erdei tó éjszaka* (1931) 102., *Piaci éjszaka* (1935) 147., *Rajongás* (Szőnyi István gyűjteményes kiállítására, 1954) 318.

(1931), a Piaci éjszaka (1935) és a Rajongás (1954) címűeket. Érzésem szerint, Berda az Erdei tó éjszaka című opusában fogalmazta meg festőien azt a korrajzot, melyet Szónyi a Zebegényi temetés című híres vásznán a befagyott kékeszöld tengerszemmé sötétedő Duna és a behavazott téli táj fehérségének kontrasztjával örökített meg, ami mindkettőjük mulandóságot megidéző, XX. századbeli világrészére, sorsára igaz lehetett. Zsuzsa! Most lapozzuk fel emlékezetünkben ezt az Irgalmas szegénység ciklusából való verset, miközben lelki szemünk elé képzeljük a Zebegényi temetést.

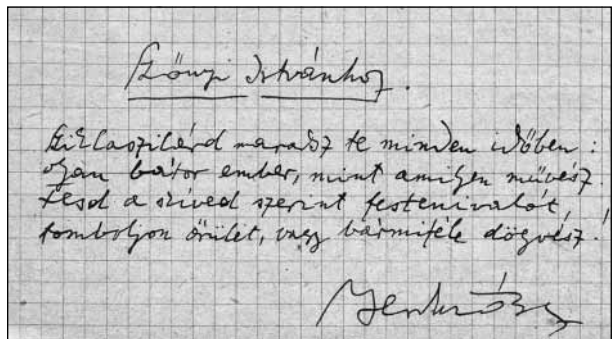
Erdei tó éjszaka

(Szónyi Istvánnak)

Bármerre nézel, koromfekete
csillogás vakít: víz, sötét,
fekete víz. A fák árnyéka mögött
ördög leselkedik rád. Vigyázz,
halottak fürdenek itt; lelkük
neszez a föld mélye alól.

Örök éjszaka vize ez, melynek
nincs feneke; nap elkerüli
s csak a sötét fák koronáznak
mennyboltot fölé. Ha
egyszer beleesnél,
elállt szívveréssel
mélyebbről-mélyebbre zuhannál
s végire sose érnél.

Az elmúlás gondolata egyre többet foglalkoztatta mindkettőjüket, főként ötven- és hatvanéves koruk között. Sorsmintaserűen talán, hiszen mindketten 60 éves koruk után nem sokkal távoztak az élők sorából. Berda Józsefről a kortársai azt is följegyezték, hogy utolsó éveiben gyakran járta a temetőket, köztük a zebegényi temetőt is – az ő szarkazmusával legyen mondva: a Dunakanyar legszebb panorámájú stiglić-kertjét –, barátkozott földi létünk, mulandóságunk titokzatos rejtelmivel, s valahogy, valamikor így születhetett meg az Égni! Elégni! Berda-ciklus 60 ÉV című négysoros is:

Berda József kockás papírra, tollal, tintával írott sorait Szónyi István 1954-es, Ernst Múzeumban megrendezett kiállításának alkalmából írta és küldte el a festőnek, SZIE adattára, leltári szám: 2006.265.3.

*„Hatvan felé – hazafelé.”
Ki tesz csodát veled?
Egyedül emberséget adó
lelkiismereted.¹⁰*

Embernek maradni, a legnehezebb körülményben, ez az *ars poetica* jellemezte és fűzte egylényegűvé a festő és a költő barátságát. S könnyen belátható, hogy így volt, mert innen, több emberöltő távolából is úgy érzékelhető, amit, kedves Zsuzsa, még inkább megerősít a levelesládáid mélyéről éppen most előbukkanó, Szőnyi Istvánhoz címzett alkalmi epigrammatikus vers is, melyet szerintem még a Berda-kutatók sem ismerhetnek. Íme a kéziratos költemény négy sora:

*Sziklaszilárd maradsz te minden időben:
olyan bátor ember, mint amilyen művész.
Fesd a szíved szerint festenivalót,
tomboljon örület, vagy bármiféle dögvész!¹¹*

Írd a szíved szerint az írivalót / tomboljon örület, vagy bármiféle dögvész – mondhatta volna kérőn költő barátjának a Mester is. S ha mondta, Berda József igazi éltetője így is, úgy is a szinte már kegyetlen, szarkasztikus humor, az ironia, az önironia volt, és maradt az életén túl is. Még emlékszem, amikor nem sokkal halála után Vácott a piacon hurkaevés közben az a hír járta, hogy róla, aki világeletemben albérletben lakott – ágyrajáró volt, persze mindig jó kvartélyon, ahogy ő mesélte, büszkén és tartással –, egy kisipari céget Berda Lakásszövetkezetnek neveztek el. Azért is merülhetett fel hurkaevés közben ez a téma, mert a váczi-zsemlyés-véres különös étvágygerjesztő „tekintélynek” örvendett étlapján. Ezt meg is írta róla hatvanadik születésnapját köszöntve a jó barát, dr. Rusvay Tibor tanár úr, néhai szeretett osztályfőnököm a szobi „operett” gimnáziumból.

Hát mi ez, ha nem megcsúfolása mindannak az erkölcsiségnek, „irgalmas szegénység”-nek, amit ő egy életen át magáénak vallott és töretlenül képviselt. Protestáltak is jó néhányan emiatt, persze nem elegenden, mert már akkor is többen voltak az írástudók között azok, akiknek bizony nem volt elég merészük a tiltakozáshoz. Idővel azonban, ha nehezen is, de megváltoztatták a lakásszövetkezet nevét. Hiába, akkor még volt némi „rangja” a halott költőknek, ha másért nem, hát kegyeleti okokból. S az irodalom mégiscsak irodalom maradhatott, már amennyire, s talán az „ész cseleként”, vagy ki tudja, hogy miért is, de némi „megbecsülés” övezte az akkori íróársadalmat.

– Igen, igen. Vagyis hát nem egészen. Épp a múltkor olvastam egy nagy kritikát az egyik folyóiratban az Új Magyar Irodalmi Lexikonról, amely Budapesten jelent meg, és hát, aki ezt a cikket írta, számba veszi azokat a nagy írókat,

¹⁰ Berda József: 60 ÉV, Berda József összegyűjtött versei, 436 o.

¹¹ Berda József kockás papírra, tollal, tintával írott sorait Szőnyi István 1954-es, az Ernst Múzeumban megrendezett kiállításának alkalmából írta és küldte el a festőnek, SZIM adattára, leltári szám: 2006.265.3.

embereket, akik nem szerepelnek ebben a lexikonban, pedig teljes joggal szerepelhetnének. Többek között Bartóky József nagyapám nevét is megemlíti, aki annak idején a Kisfaludy Társaság tagja volt.

– S akit halála után, 1930-ban Kosztolányi Dezső váltott a társaságban. Ez persze köztudott irodalomtörténeti tény. Emlékezetes székfoglalóját azonban

nem árt, ha újra idézzük, hiszen ott és akkor jellemábrázoló gondolatokat fogalmazott meg Bartóky Józsefről a világfinak számító „fin” Kosztolányi. „Ő – azt mondhatnám – az ősz gyermeke, a napsütéses ősz gyermeke. Nem virágos tehetség, inkább gyümölcsös tehetség. Művészi eszközei is ősziessen higgadtak. Nem tüzes. Sugaras. Nem színt ad, rajzot ad. Nem képzeletének féktelenségében gyönyörködünk: tiszta szerkezetét élvezzük. Prózája gazdaságos, szófukar, majdnem csupasz, éppen ezért kitűnő elbeszélő [...] Hite a gyöngédség volt, múzsája az irgalom. [...] Munkásságának, emlékének hódolva foglalom el megüresedett székét a Kisfaludy Társaságban.”¹²

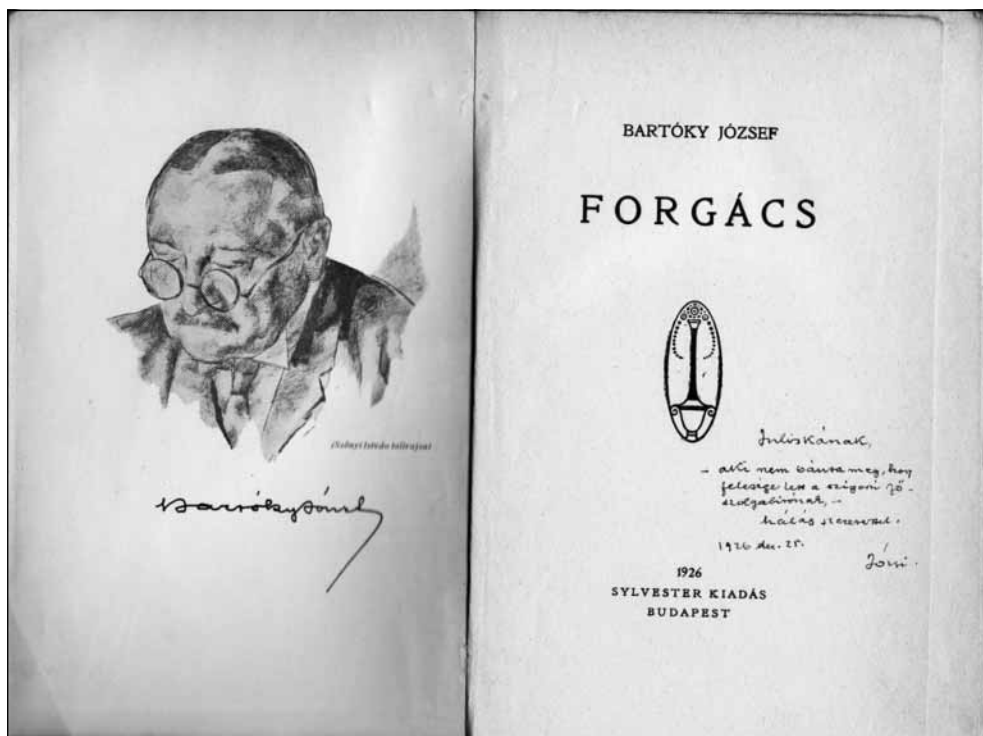
Kosztolányi Dezső székfoglaló beszéde a Kisfaludy Társaságban 1930. november 5-én, a képen, jobb oldalon Szőnyi István és Bartóky Melinda is látható (SZIE)

Bartóky József 1912-ben (SZIE)

– Bartóky nagypapa első könyve 1921-ben jelent meg *Magyar fabulák* címen, kétszáz-egynéhány oldalnyi ezópusi mese, köztük az egyik nagyon rövid, s legalább annyira népszerű állatmese is: *Az egér és az ásó* című. Ilyen és ehhez hasonló állatmeséken keresztül gúnyolta ki kora társadalmát. Azután meg közreadott legalább nyolc elbeszéléskötetet, köztük a *Mécsvilág*, a *Forgács* és *Egyedül* címűeket. Érdekes olvasmányoknak számíthatna szerintem ma is például *Sós János* című regénye vagy a gyerekeknek írt *Finom fickók* című képeskönyve, *Zsuzsi* című színműve, amelyet a Nemzeti Színház is bemutatott annak idején. Ezeket a műveit manapság már csak antikváriumokban lehet megtalálni, mert újabb kiadásuk azóta se volt. Őneki egyébként igazi, rendes foglalkozása, amiből ugye megélhetett, nem az írói munkája volt, hanem először is szolgabíróként mű-

¹² Kosztolányi Dezső: *Bartóky József, székfoglaló beszéd a Kisfaludy Társaságban 1930. november 5-én*, Kosztolányi Dezső: *Kortársak I.*, szerk.: Illyés Gyula, Bp., Nyugat, 53.

Bartók József: *Forgács*, Szőnyi István Bartók Józsefről készült rajzával illusztrálva, Sylvester Kiadás, Bp., 1926., Bartók József feleségéhez, tollal, tintával írt dedikációjával (SZIE)

ködött, azt hiszem, Békéscsabán. Vagy Orosházán? Igen, valószínűbb, hogy Orosházán, mert ott született édesanyám. És aztán meg kinevezték földművelésügyi államtitkárnak, akkor, amikor Darányi Ignác volt a miniszter, aki egy mélyreható földreform bevezetését tervezte Magyarországon. Ez még a múlt század elején, úgy 1908 táján lehetett. Sajnos, a földreformot akkor megghiúsították az ellenzői. Nagyapám mint politikus egy valóban igazságszerető, ma azt mondhatnánk, szociálisan érzékeny gondolkodású ember volt. A szegény magyar parasztságot, akiknek még valódi szavazati joguk sem volt Magyarországon, szóval ezeket az embereket szerette volna méltányos élethelyzetbe juttatni, felemelni. És mindemellett a magánéletében egy nagyon kedves, aranyos, bajszos, köpcös kis öregúr volt, én így gondolok vissza alakjára. Négyéves koromból már tisztán emlékszem rá, korábról nem igazán, mert hát nagyon kicsi voltam még. Viszont nagyon is emlékszem arra a mozzanatra, amikor ott, Zebevényben a verandán ült és reggelizett, épp tojásrántottát evett, amit én is szerettem volna megkóstolni, kíváncsiskodva többször is körüljártam az asztalát, mint macska a forró kását, azon méltatlankodva, hogy nekem miért nem sütöttek valami hasonló jót. Erre aztán nagyapám nagy nehezen megszánt és megkínált, adott nekem is egy-két falatot a reggelijéből. A fényképét a gyerekszobámban őriztem sokáig, egy üzenettel. „A Zsuzska az majd tudja, ha feltekint az égre, az ő szeme az én szememmel találkozik” – ez volt az arcképe fotójára írva. Ezt ő maga írta rá még annak idején, úgy hiszem, a halála utáni örök időkre gondolva.

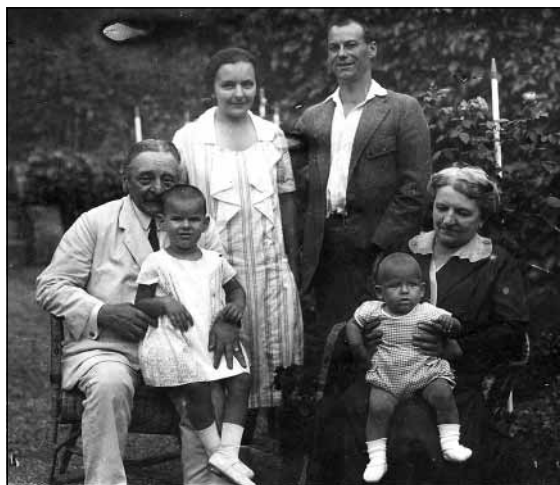
Bartók József a zebegényi kertben
1927 k. (SZIE)

és otthon Zebegényben is, mind a mai napig nagy és vallomásos házi könyvtárak voltak, vannak. Némiképp volt alkalmam megismerni mindkettőt. A Szőnyi István Emlékmúzeum könyvespolcai például még ma is telis-tele vannak fontos könyvkülönlegességekkel, XIX–XX. századi irodalmi csemegékkel, ezt állíthatom, közöttük Bartók József műveivel, például. A kíváncsi kutató-olvasó szem számára nagyjából most is jól követhető, hogy Balassitól, Madáchtól, Vörösmartytól Petőfin, Aranyon, Ady Endrén át Babitsig, Kosztolányiig, Karinthyig, Tóth Árpádig, sőt egészen Szabó Lőrincig, Berdáig; és mondjuk Jókaitól Krúdyig, Móriczon, Németh Lászlón át Márai Sándorig, Ottlikig és Mándy Ivánig kiknek a remekait olvashatta Szőnyi mester estéenként. Ebben a reprezentatív könyvgyűjteményben találtam rá egyszer, szinte véletlenül, József Attila *Külvárosi éj* című verseskönyvére,¹³ melyben – többek között – a ma már klasszikusnak számító *Mondd*, mit érlel, *A hetedik*, a *Munkások*, a *Medvetánc* című opusok első közlése található, s amely 1932-ben jelent meg a költő

– Közben, ahogy beszéded ívét követő gesztusaidat, arcod kék derűjét, mosolyodat figyeltem, nagy hirtelen az jutott eszembe, s ha kissé pimaszul is, de engedelmekkel máris rákérdezek: voltak valaha színészi ambícióid?

– Énnekem? Á, soha! Valahogy a színészkedés abszolút távol áll tőlem, mert valahogy annyira őszinte vagyok, hogy nem tudnám egy más szerepbe beleélni magamat.

– Jó, ha ez így van, márpedig miért ne lenne így, nincs okom kételkedni, akkor talán térjünk vissza az irodalomhoz. Meg kell állapítani, hogy családotok életében a képzőművészettel párhuzamosan az irodalom számított a legfőképp jellemformáló tényezőnek, mert itt Rómában,

Bartók József, Székács Julianna, Szőnyi István, Bartók Melinda, Szőnyi Zsuzsa és Szőnyi Péter a zebegényi ház kertjében 1927. július 3-án (SZIE)

¹³ *Külvárosi éj* – József Attila újabb költeményeiből, Budapest, 1932, a költő kiadása, a dedikált példány a SZIM könyvtárában található, leltári szám: 69.1372.1.

magánkiadásában. József Attila még ugyanabban az esztendőben gyöngybetűivel dedikálta kötetét az akkor már neves festőnek, a következő szöveggel: „Szőnyi Istvánnak barátsággal és szeretettel. Bp. 1932. okt. József Attila”. Te magad mit tudsz arról, kedves Zsuzsa, hogy ők miként kerülhettek kapcsolatba? S egyáltalán, milyen viszonyban állhattak egymással?

– Apám szinte mindenkit ismert az akkori szellemi életből. Mi 1930-ban költöztünk Budapestre, a Baross utca 21. alá, illetve fölé, az ötödik emeletre, ahol egy műtermes lakás volt, amelyet Pogány Móricz építész építtetett magának nagy üvegablakokkal a legfelső szinten. Apám ezt a műteremlakást bérelte, ahol volt egy magániskolája is, amiből, úgy gondolta, meg lehet majd élni. Nehezen ugyan, de hát...

Szőnyi István magániskolai hallgatóival a Baross u. 21.-ben, tetőtéri műtermében, 1932 k. (SZIE)

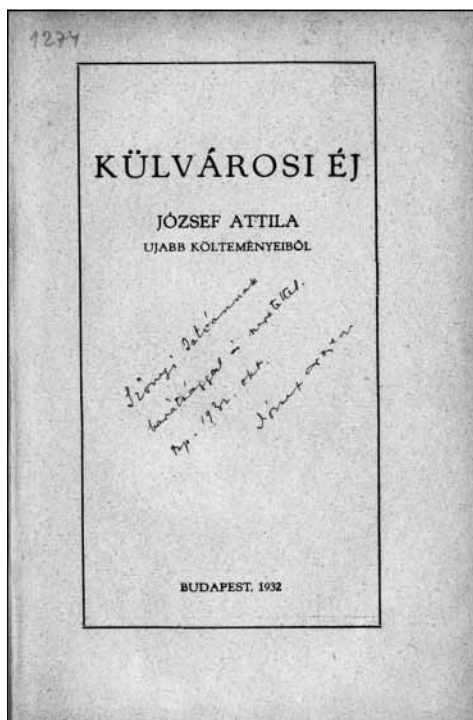
Akkoriban nagyon sok művész járt hozzánk, nemcsak az iskolába, hanem egyáltalán. Ebben a műteremben szobrászok, festők és mások is gyakran megfordultak. Ő mindenkit befogadott. S ismeretségi körében nemcsak képzőművészek, de irodalmárok, írók és költők is voltak. Így ismerhette meg József Attilát is. Ezen kívül minden héten a Gresham Kávéházban volt egy asztaltársaságuk, ahová akkoriban ezek az értelmiségiek, művészek eljártak. Lehet, hogy József Attilát ott ismerte meg. Én nem tudom pontosan, hogy ők hol találkozhattak életükben először, ám azt tudom, hogy a Baross utcában többször is járt nálunk a költő. És hát anyámnak nem tetszett. Az nem tetszett, hogy Attila mindig más és más nőkkel jelent meg, akik, mondjuk úgy finoman, nem voltak a legtökéletesebb úrilányok. Anyám ezért egy kissé neheztelt Attilára, s azt mondta apámnak, hogy ezt azért mégse. Ugyanakkor azt nem mondhatta, hogy ezeket a nőket ne hozza többé mihozzánk Attila. Gondolom, hogy apám ezek után máshol találkozott vele.

– Emlékszel-e arra, hogy 1932 táján mit festett édesapád? Ezt azért kérdezem, mert József Attila kötete, a *Külvárosi éj*, a *proletársorsról*, a *kétségbejítő, kilátástalan emberi sorsokról* beszél. Arról, hogy

„Mint az omladék, úgy állnak
a gyárok
készül bennük a tömörebb sötét,
a csönd talapzata.”

Meg arról, hogy

„Romlott fényt hány a korcsma szája,
tócsát okádik ablaka;
benn' fuldokolva leng a lámpa,
napszámos virraszt egymaga”.

Külvárosi éj –József Attila újabb költeményeiből, Bp., 1932, a költő kiadása, a dedikált példány a SZIE könyvtárban található, leltári szám: 69.1372.1.

Vajon miről gondolkozik, miről beszél ebben az időszakban festészetében Szónyi István?

– Gondolom, ugyanerről. Van neki ebből az időből egy nagyon szép képe, amelyen fel lehet ismerni, hogy anyám és én vagyunk rajta. Én olyan hat- vagy hétéves kislányként, majdnem rongyos ruhában állok, anyám ül a széken nagy gondba borultan, mint egy szegény proletáraszony. Szóval egy ilyen képet festett meg apánk, ami József Attila hatására utal, vagy hát inkább a vele való barátságára emlékeztet.

– *Megvan még ez a kép valahol?*

– Igen, megvan. Férjem, Triznya Mátyás rokonságánál,¹⁴ Budapesten. Valószínű, hogy létezik róla reprodukció is. Aztán volt egy nagy képe, az *Eladó a borjú*¹⁵ 1933-ból. Az is egy tipikusan kétségbeesítő helyzet, a paraszt annyira elszegényedett, annyira nincs már betevő falatjuk az embereknek, hogy kénytelenek eladni a borjút, eladni a jövőjüket. Ez a nagy kép azt ábrázolja, amint egy falusi asszony áll ott kétségbeesetten, természetesen a

borjú is ott van, ott álldogálnak körülöttük a gyerekek is, az egyik alak a kerítésnek vagy a falnak támaszkodik, az Derkovits Gyula. Ő szintén egy nagyon szegény, nehéz sorsú ember volt. Vele is jóban volt apám.

– *Szónyi István mély empátiával megáldott, érzékeny ember hírében állott, szociálisan szenzibilis lélek volt tehát. Részvétellel viseltetett az elesettek, társadalmi létükben fenyegetettek iránt. De úgy is lehet mondani, hogy „egyszerűen csak” ember tudott maradni az embertelenségben, akkor is, a második világháborúra készülődő harmincas években, a „külátastalanság hevében”, amikor a Külvárosi éj versei születtek: a Holt vidék, a Ritkás erdő alatt, az Ordas, az Eső és a Fagy, A kanász és A cipő, a Bánat és a Háló. Ugyanakkor Szónyi mintha bensőségebb, már-már idillikusnak ható témákat választott volna akkor is. Hogy csak néhányat említsünk, az akkoriban választott festői témái közül: a Dunakanyar, a Kertben 1927-ből, az Anyaság és az Este Zebegegényben 1928-ból, az Asszonyok a vízparton 1929-ből, a Család, a Verandán és a Zsuzsa piros ruhában 1930-ból, Zsuzsa az ajtóban 1931-ből, Este 1934-ből, a Tavasz, a Zebegegényi táj 1935-ből, az Interieur, az Ivóban 1936-ból és a Falusi*

¹⁴ Szónyi István: *Any a kislányával*, 1944, vászon, tempera, 100×70 cm, mgt.

¹⁵ Szónyi István: *Eladó a borjú*, 1933, vászon, tempera, 124×212 cm, Magyarok Világszövetsége

udvar beszélgető parasztokkal 1937-ből, mind-mind bensőséges harmóniákra vallanak. Mi a meglátása, érzése minderről a Szőnyi-életművel foglalkozó művészettörténésznek?

Köpöczi Rózsa:¹⁶ A Szőnyi Zsuzsa által említett *Anya és kislánya* című kép valóban kifejezi a József Attila-versek által sugallt életérzést, de valamivel később született, 1944-re datálható. A kompozíció először az 1941-ben festett győri Nádorvárosi templom freskóin tűnt fel az apszis jobb oldalán, a szegényeket segítő egyházat megtestesítő jelenetben.

Az anya és gyermek figurája mellett barna barátságában a festő maga is jelen van. Akkor már nem közvetlen benyomásai alapján fogalmazta meg a család szereplőit, de minden anya-, gyermekfigurában feleségének és gyermekeinek vonásaira lehet ismerni. Még akkor is a saját apasága élményéből merített, amikor már a felnőttek gyermekei, és eljutott a téma ábrázolásában a madonna-képek egyetemességéig. A győri freskó legszebb és leghitelesebb része a szegényeket ábrázoló jelenet.

– *Igen, azt hiszem, nem véletlenül az. Szőnyi István ugyanis élete példájával bennem egy ferences lelkületű ember benyomását kelti. Szent Ferenc és a legkisebb testvérek alázatos követője lehetett ő. Azoké a ferences rendieké, akik felismerték a szegénység, az aszkézis emberséges voltát, humánus értékeket megtartó erejét, az evangéliumi szegénység különösségét, erkölcsiségét.*

– Az *Eladó a borjú* című nagyméretű vásznára, amelyről Szőnyi Zsuzsa szintén említést tesz, valóban nem véletlenül került fel a nincstelen Derkovits Gyulának, a festő proletársorsú barátjának alakja. Szőnyi erkölcsi felelősséggel, mélyen átélte Derkovits sorsának tragédiáját is. Mégis, ha a harmincas évek elején született vásznait, grafikáit képzeletben egymás mellé állítanánk, egy derűs, örömmel teli világ bontakozna ki, melyben egyformán helyet kap a Dunakanyar lenyűgöző panorámája, a parasztudvarok mindennapi pátosza, a család meleg pillanatainak meghittsége, bensőségessége és a Duna fölött uralkodó, különös, csak Zebegényre jellemző fény.

– Elképzelhető, hogy Szőnyi István, a művész világlátásában nem is annyira a sorsa, mint inkább a folytonos európai kultúra ideája, a hely szelleme van jellemzően jelen, a klasszikus alapokat igenlő görög-kék-derű és tragédia? Ugyanakkor József Attila, a költő látásmódja meg mintha sokkal inkább a világtörvényből, önmaga sorsából, érzékenyen szomorú szenzibilitásából fakadna.

– Ha érzelmileg még közelebb szeretnénk jutni az 1932-es év távoli eseményeihez, a műveken kívül sokat segíthetnek Szőnyi barátjának, Elekfy Jenőnek István-napi köszöntői, melyeket minden év augusztus 20-án, István-napon gitárkísérettel adott elő a zebegényi ház árnyas verandáján. Elekfy né jóvoltából ismerhetjük ezeket a miniatűr hangulatjelentéseket, aki a hatvanas években, egy kis könyvben közreadta a „tizennégy nyár” krónikáját.¹⁷ A dalok egy harmonikus, vidám, minden nehézséggel dacoló világból üzennek, a megtalált Árkádiából, Zebegényből, ahol az összegyűlt festő barátok rendíthetetlenül próbálták megőrizni szellemük frissességét, emberségüket és a derűt, mely átsugárzik képeiken. Az 1932-es év krónikája így hangzott:

¹⁶ Köpöczi Rózsa művészettörténész – Szőnyi István Emlékmúzeum, Zebegény – közbeszólása

¹⁷ Elekfy Jenőné: *Tizennégy nyár Zebegényben*, Szőnyi István Emlékmúzeum, Zebegény, 1990

*„Egyezer kilencszázharminckettőben
Sok volt a gond s nagy hiány a pengőben.
De mi sokszor félre vágtuk a gondot
S nálad lelénk búfelejtő hajlékot.*

*Kedves István nem kívánunk mást neked:
Legyen mindég asztalverős jókedved.
Jó kedv nélkül az élet nem ér sokat,
Nem tud élni, aki soha nem mulat.”*

Szőnyi István művészete úgy teljesedett ki, ahogyan élete. Megtalálta azt a helyet, életformát, ami autentikusan következett lényéből. Felfedezte azokat a „kisvilágokat”, a vidéki élet tereit, ahol még minden emberléptékű, ahol otthonosan mozoghat a fürkésző szellem, aki a táj titkait szándékozik kutatni. Szerencsés alkatából fakadt, hogy a legnehezebb időkben is derűs, sugárzó képeket tudott festeni. Megtalálta a világ e szűk szegletében a teljességet, amibe belefért József Attila barátsága, az üldözöttek mentése, a falusi emberek munkájának tisztelése és a legéleteribb merengés az élet nagy kérdéseiről. Szőnyi számára a festészet belső kényszerítő ereje nem tragikus teher, hanem az öröm forrása volt. „Művészete úgy növeszti gyümölcseit, a képeket, mint ahogy a szőlőtőke a pompás fürtöket” – írta róla a kortárs kritikus, Kállai Ernő. A két alkotó ember, József Attila és Szőnyi István sorsa a XX. század egy bizonyos pillanatában keresztezte egymást, s hiába különbözött életútjuk, emberi alkattuk, az alapvető értékekben mélységesen egyetértettek. Megjárták mindketten a poklot és a purgatórium tisztítótüzét, hogy az alkotásban elmerülten eljuthassanak a maguk teremtette paradicsomba.

– *Történelmi tény, hogy egy másik nagy formátumú költővel, bizonyos értelemben József Attila riválisával, Illyés Gyula pályájával is kereszteződött Szőnyi István életútja, mert ha jól tudom, akkor a második világháború utáni első parlamentnek mindketten tagjai voltak, vagy delegáltjai, vagy külsős bizottsági tagjai. Nem tudom pontosan, hogy miként is lehetett, de azt biztosan tudom, hogy Szőnyi és Illyés valamiképp kapcsolatba kellett hogy kerüljenek abban az időben.*

– A háború utáni első parlament még Debrecenben alakult meg. Az ügye '45-ben volt?... És amikor áthelyezték pár hónappal később Budapestre, mert az oroszok kivonultak, illetve bevonultak, akkor egy új nemzeti parlament jött létre Magyarországon.

– *Édesapád és Illyés Gyula kapcsolatára szerettem volna rákérdezni az imént.*

– Ja, igen, igen.

– *A két alkotó ember, a festő és a költő egymásra hatása szempontjából érdekelne inkább a dolog, mert őszintén megvallva, kevésbé izgat kapcsolatuk politikai háttere, a politikai szerepvállalásuk, ha szabad ezt mondanom.*

– Hát persze hogy szabad.

– *Illyés Gyula 1954 júniusában, a Mester 60. születésnapjára rendezett jubileumi kiállítását köszöntő, rövid kézírásos levelében a következőket írja: „Élj boldogul, ahogy megérdemled; s legyen neked is annyi örömed a mun-*

kásban, amennyit másoknak szerzel vele. A régi barátsággal: *Illyés Gyula*". Utóiratként ugyanakkor a levél szélén két sorban ez áll: „A fogyatékoság csak egy; hogy mindent színben mondtál el s nem versben!”¹⁸ Ennek a mondatnak az ismeretében rá kell hogy kérdezzek: szerinted *Illyés hatott Szőnyi István művészetére?*

– Nem nagyon hatott. *Illyés Gyula* „elkanyarodott” más irányba. És sajnos, ahogy én tudom, mindenekelőtt a hatalmon lévők társaságát kereste.

– Azt már többektől hallottam, ha valamiben határozott véleményt kellett formálni, állást kellett foglalni, gyakran mondogatták a kor- és kartársak: *Gyulám, te úgy beszélsz ilyenkor, te olyan vagy, olyan illékony, mint a füst. Ha valaki fogást keres rajtad, ha valaki meg akar markolni testestül-lelkestül, akkor te bizony észrevétlenül kicsúszol a fogása alól, a kézzsorításából, de még az öleléséből is.*

– Igen, ez volt a vélt vagy valós helyzet.

– Ugyanakkor azt is lehetett tudni, hogy az emigrációban élők és a hazai író-társadalom között mindig is létezett egy szinte láthatatlan szálakból szőtt „pótkfonat”, kapcsolatrendszer, amely a háború után is megmaradt. S ez értékrendet jelentett, amelynek palettájáról *Márai, Cs. Szabó, Németh László, Illyés* neve nem hiányozhatott. Még akkor sem, ha köztudott volt például az, hogy az önmagával szemben is könyörtelen *Márai Sándor* sohasem szívelte a hajlékony, kompromisszumkész író-társakat, így *Illyés Gyulát* sem. De *Illyés* se kedvelte különösebben az „aranyrögeszmékkal megáldott” *Márait*. Ám emlékezetem szerint *Sárospatakon*, a *Kossuth-kollégiumi tanáraink* előadásából értesülhettem arról, hogy bizony a „*Bodrog-parti Athén*”-hoz kötődő *csekefalvi Szabó László* és a *felső-rácegrespusztai Illyés Gyula* között a baráti viszony már itthonlétükkor sem volt felhőtlen, zavartalan.

– Igen, igen. Valószínűleg.

– Már a két világháború közötti időkben sem volt az?

– Ezt nem tudhatom.

Én az akkori *Cs. Szabó* nem ismertem. *Mi Matyival*, már az emigrációban élő íróval ismerkedtünk meg. S mint önkéntes száműzöttel találkozott a mi franciaországi együttlétünk alkalmával, az úgynevezett „*Puli-tanyán*” *Illyés Gyula Cs. Szabó Lászlóval*, ahová *Cs*é hívott meg mindannyunkat. Ez egy magyar újságíró házaspárnak: *Doblhoff Lilynek* és *Albrecht Dezsőnek* volt a tanyája a

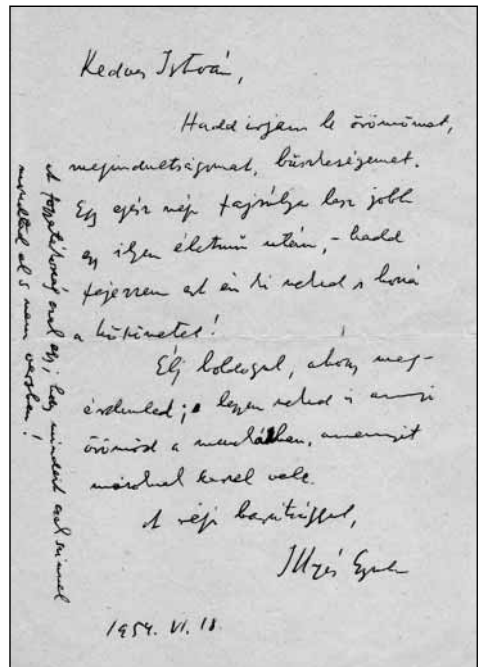
Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Szőnyi Zsuzsa, Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra a „Puli-tanyán” 1966-ban, mely Doblhoff Lily és Albrecht Dezső Loire völgyében fekvő háza volt

¹⁸ *Illyés Gyula* levele *Szőnyi István*hoz, tollal, tintával írva, SZIM adattára, leltári szám: 2006.267.2.

Loire völgyében. Ők a pulitenyésztésből szerettek volna megélni, sajnos rosszabb távon nem sikerült nekik. Illyésék pedig, feleségével, Flórával, a New York-i PEN Kongresszusról hazafelé tartva ejtették útba Párizst, s így a „Pulitanyát” is, hogy Cs. Szabóékkal találkozhassanak. Cseláci meg Illyés Gyula barátok voltak, meg ellenfelek is, ez az igazság. Egy óriási nagy összetűzésnek lehettünk tanúi ezen a találkozón is. Ez abból kerekedett, hogy Illyés méltatlankodva elmesélte, többször becsöngetett New Yorkban Máraihoz, vagy legalábbis megpróbált telefonálni neki, hogy találkozhassanak. De Márai elzárkózott, teljesen elutasította őt mint olyan író, aki az otthoniakkal egy követ fúj. Elzárkózott tehát, nem fogadta a látogatót.

– *Hogyan is fogadta volna, mondom most én „felvilágosultan”, amikor azt írja például a San Gennaro vére című monodrámájában, hogy ő azért hagyja el szülőhazáját, mert attól fél, hogy egyszer kezét kell majd fognia egy kommunistával. Kérlelhetetlen szavak ezek! S akkoriban, aki a vasfüggöny mögül érkezett, főként hivatalos küldetésben, az a kintiek szemében válogatás nélkül mind ellenséges ügynöknek, jobbik esetben csak kommunistának tűnt, ahogy így utólag látni, vagy legalábbis olyan embernek, aki összekacsint a Kádár-rendszer „hígefejű törpéivel”, s képes elárulni két tál lencséért a sajátjait, a saját hazáját. A Haza márpedig nem eladó! Ez volt, s ez maradt Márai morális alapállása mindhalálig.*

– Pontosan ezért, a két férfiú, Illyés és Csé félelmetes vitába keveredtek ott a „Pulitanyán”, szét sem lehetett választani őket, mert természetesen mindegyik a maga igazát védte. Cs. Szabó akkor már a BBC-ben dolgozott évek óta, és teljesen meghonosodott a magyar emigráció szellemi életében. Ott jelentek meg az első könyvei, külföldön. Illyés Gyula pedig, akárhogy is nézzük, de kénytelen volt jóban lenni azokkal a hatalmasságokkal, mondjuk Aczél Györgyékkel és más efélékkel, akik otthon a rendszert irányították, képviselték. Az persze más kérdés, hogy Aczél György talán nem volt a legrosszabbak közül való. Lehetett volna más, sokkal rosszabb képviselő is az íróknak, a szellem embereinek az otthoni hatalomban, mint ahogy annak idején, Révaival például, elkezdődött az ötvenes évek szellemi életének megrontása. De hát ennek a fergeteges vitának a lényege az volt, hogy képtelenek voltak megérteni egymást a vitakozó felek. Végül Flóra asszony vetett véget az áldatlan állapotnak. Illyés felesége azt mondta: „Na, most már

Illyés Gyula levele Szőnyi Istvánhoz 1954-ben az Ernst Múzeumban rendezett születés-napi kiállítás alkalmából, tollal, tintával írva, SZIE adattára, leltári szám: 2006.267.2.

elég volt, Gyula, menjünk aludni!” És másnap el is utaztak. Szóval egyáltalán nem voltak jóban, bár mindig is tisztelték egymást. Csé barátjának tekintette Illyést, és nyilván Illyés is Cséacit. Ezt mindketten megírták önvallomásaikban. Márai, az már más kérdés! Ő mindenkit elutasított, senkivel nem volt hajlandó szóba állni, aki otthon fejet hajtott, s hajlandó volt eltérni a cenzúrárt, azt, hogy a „nagyfejúk”, a kommunista gépezet határozza meg, hogy melyik könyvet lehessen kiadni és melyiket nem. És hát bizonyos történelemkönyvekből egy csomó mindent, úgyszólván történelmi tényeket is kihagytak, kihúztak. Márai egyszerűen nem tudta megérteni, hogy ilyen körülmények között valaki hogy maradhat otthon. De hát, ez olyan persze, hogy akkor meg az egész Magyarország emigráljon? Tízmillió magyar hagyja el a szülőföldjét, a hazáját, vándoroljon ki a nagyvilágba? Ezt egyszer én is megkérdeztem tőle, hogy mégis, hogyan képzeli? Meg azt is, hogy miért olyan következetesen, könyörtelenül igazságtalan? Mert a valóság az, hogy ő direkt „igazságtalanul” nyilatkozott mindig is az emigrációban az otthoniakról. Erre azt válaszolta: – Nem, Zsuzsa, maga téved, maga nem érti, én nem a tízmillió magyarról beszélek, hanem az írókról, a szellem embereiről, az írástudók felelőségéről.

Márai Sándor 1959-ben, San Diego, publikálva: *Once I Lived, I*, Sándor Márai, a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítása Londonban a Magyar Kulturális Központban, 2004-ben, a katalógus 23. képe

– Ebben Márai Sándornak máig ható igazsága van. Az írástudók, az értelmiségiek erkölcsi felelősségvállalása körül ma is nagyon nagy bajok vannak otthon. De te, kedves Zsuzsa, mindig is különös kapcsolatban álltál Máraival, az íróval, a magányos emberrel, a mélytengeri lélekbúvárral. Erről tanúskodik a legfrissebb, a 2005/8-as *Vigiliából* idézhető néhány mondatod is. Itt azt olvasni rólatok, hogy egyszer Salerno környékén sétálva találkoztatok egy sugárzó tekintetű, fekete csuhás, öreg bencés szerzetessel. Márai akkor hozzád fordult, s megkérdezte: vajon mi ad ezeknek az embereknek ilyen nyugodt, végtelen derűt? Majd néhány nap múlva elkérte tőled

az illető szerzetes címét, telefonszámát. Ezek után az lehet a benyomása az olvasónak, hogy „Ó, ja!...”, hát persze, te vagy az a „kis-aventinusi-tündér”, a minden titkoknak tudója.

– Ez egyáltalán nem stimmel. Ez így hülyeség!

– Na de te magad is láthatod, itt lapozgatjuk az általunk is nagyra becsült *Vigiliát*, itt van előttünk az asztalon ez a szöveg nyomtatásban. Daru Gábor *Hit és Hitetlenség útjai* című írásából idéztem az imént, amelyben, Márai naplóira hivatkozva, téged citál.

– Hát engem abszolút nem jól idéz az illető. A „Kocsma”-történetben, a *Vándor és idegen*ben, a Máraival való levelezéseim könyvében,¹⁹ amely nemrég jelent meg a Kortárs Kiadónál, ez a történet egyáltalán nem így szerepel. Hanem úgy, hogy Salerno fölött valóban van egy Cava dei Tirreni nevű XI. századi bencés kolostor, ahol

egy régi freskón Szent István és Szent Imre elhalványult képét látni. Nektek is ajánlom, Rózsával és a gyerekekkel érdemes ellátogatnotok oda. Na szóval, Márai egyszer megkért engem, hogy vigyem fel őt a hegyekbe kirándulni, mert ő neki nincs kocsija. Erre fölautóztunk oda a kolostorhoz. S ahogy ott sétáltunk, valóban, az ösvényen velünk szemközt jött egy mosolygó, kedves szerzetes, aki odaköszönt, és mi is visszaköszöntünk neki.

Ekkor kérdezte meg Márai, hogy mi adhat ezeknek az embereknek ilyen végtelen derűt? Mire én azt feleltem, ezt ne tőlem, hanem a római „bölcstől”, Tomek atyától kérdezze, aki a piaristák rendházában lakik. S akkor elkérte tőlem Tomek Vince telefonszámát. Vagyis a későbbiekben nem azzal a bizonyos szerzetessel találkozott Márai, aki akkor ott sétált velünk szemben derűsen, mosolygósan. Az egyébként egy számomra ismeretlen, idős olasz bencés szerzetes volt. A történetek után, úgy tudom, hogy Márai Sándor többször is meglátogatta Tomek atyát a rendházban. De hogy miről is beszélgettek? Azt sem az egyik, sem a másik ismerősöm nem mondta el a későbbiekben nekem.

– *Márai istenfélő, vagy egész egyszerűen csak istenkereső ember volt?*

– Hívó lélek volt, az bizonyos. Igen. Ezt ő maga is megírja emlékezéseiben, a *Föld, föld...*²⁰ lapjain. Különben még életében úgy gondolta, hogy megbánt-hat sok mindenkét, több-több embert, ismerőst, barátot, családtagot, akikről korábban véleményt alkotott. Ezért aztán sok mindent kihagyott a korábban közölt naplóiból. Azt a fejezetet például, amikor bejönnek az oroszok az országba, jól meghúzta. Ők a családdal épp Leányfalun laktak akkoriban. Ahogy bejönnek az oroszok, a rettenetes barbárságuk láttán a halálfélelem lesz úrrá mindenben és mindenkin. Ha szembekerült ilyen-olyan orosz katonákkal, s azok rászégezték a fegyverüket, akkor csak annyit mondott oroszul, amit jó előre betanult, hogy ő „*piszátyel cselovék*”, vagyis *író ember*. Megtanulta, hogy azt kell mondani: ő író ember! Mert ez az egyetlen valamirevaló „felsőbbrendű” lény, tekintély, akit még az orosz katonák, tiszték és bakák, úgy-ahogy, de képesek voltak elfogadni és tiszteletben tartani. Elképzelhetően Puskin és Ler-

Márai Sándor Szőnyi Zsuzsához írt levelének borítékja,
1959. október 29.

¹⁹ A *Triznya kocsma*, Kortárs Kiadó, Budapest, 1999 – *Vándor és idegen*, Márai levelek-
emlékek, Kortárs Kiadó, Budapest, 2000

²⁰ Márai Sándor: *Föld, föld!... Emlékezések*, Helikon Kiadó, Budapest, 2006

montov költészete nyomán; Tolsztoj, Csehov, Dosztojevszkij és a többi nagy orosz klasszikus ismeretében, némelyiküket nemzeti hősnek tekintették ezek a közkatonák. Ugyanitt írja Márai Sándor, hogy végre-valahára vége a háborúnak, nem tudom most pontosan idézni, de arról van szó, hogy „Isten reám bízta, hogy csináljam és igazítsam a sorsomat”, vagyis mégiscsak az isteni gondviselés mentette ki őt a háború poklából, amiért örök hálaival tartozik, s ezért az Istenhez mindig is közel állónak érezte magát.

– Szégyen és gyalázat, de az szó szerint úgy volt, hogy Márai Sándorról az én felnövekvő nemzedékem sokáig jószerevel semmit sem tudott. Az ő nevével sikerült egy időre szinte teljesen kitörölni a magyar irodalmi köztudatból. Úgyhogy 1986 nyarán, amikor először jártunk itt nálatok, a „Triznya-kocsma” teraszán jó atyámmal, dr. Németh Lászlóval, a gömői származású palóc patikáriussal, s feleségemmel, Köpöczi Rózsával, akkor volt életemben először Márai-mű a kezemben. Mátyás emelte le a könyvespolcra azt a német katonai zubbony világló acélszürkéjébe öltöztetett, feszes vászonborítású 1958–67-es Márai-naplót, a müncheni Újváry „Griff” Kiadó gondozásában, amely aztán otthon kézzel kézre járt mint a legkedveltebb szamizdatok egyike. A gesztus, ahogy Matyi derűsen átadta nekem azokat a nálunk akkor még tiltott vagy épp csak tűrt irodalomnak számító könyveket, fotószerűen, mint „állóképeket kontrasztal”, úgy örömem emlékezetemben. S azt a pillanatot is, amikor, legnagyobb megdöbbenésemre, arra kért, hogy dedikáljam első, épp abban az esztendőben megjelent Főbe(n)járó üzenet című verseskötetemet a papköltőknek, ha már Pilinszkynek szóló ajánlás is van benne: Tűz Tamásnak és Szabó Ferencnek, és persze Márainak. Csak utólag értettem meg, a viszonzásként postán érkező, Szabó Ferenc Jelek az éjszakában²¹ című vers- és esszékötete dedikációjából leginkább – „Szeretettel és köszönettel az »Üzenetért« 1986. augusztus 31.” – , hogy mennyire fontos a külhonban élő emigránsoknak, száműzötteknek folytonos, élő kapcsolatban maradniuk a magyarországi irodalmi élettellel. Még akkor is, ha úgy tűnt, hogy a hazaiak nem igazán kívántak tudomást venni róluk. S arról sem, hogy a XX. században a magyar diaszpórában is születtek anyanyelvünkön világirodalmi értékek, amelyek, ma már láthatóan, az „egy és oszthatatlan” magyar irodalom szerves egységét képezik, vitathatatlanul.

– Igen, ez szerintem is így van.

– De visszatérek Márai Sándorhoz. Léteztek azért olyan költőtársak is a közvetlen környezetemben, mint a Gyulai krétarajzok szerzője, Simonyi Imre. Az öregedőn is hősszerelmes Szmola²² bonviván, aki borittasan, nagy harsánnyal több rendben is úgy fogadott – a Dob utca 6. szám alatti, romhalmaznak beillő hátsó udvaros portáján, ahol lakásában, az ágya fölött Kohán György időt múltató, bánatos magyarjai vigyázták költői álmait –, hogy a belépő a magamfajta messziről érkező ifjú poétának az általa megvallott szentháromság tételének kötelező felmondása volt. Az pedig így hangzott: SZENT KRÚDY GYULA, SZENT NÉMETH LÁSZLÓ és SZENT MÁRAI SÁNDOR. Aki nem tudta felmondani az aznapi leckét, néhány pohárka alföldi homoki vinkó kíséretében,

²¹ Szabó Ferenc: *Jelek az éjszakában*, Tanulmányok és új versek, Róma, 1983

²² Szmola Imre (1920–1994) Simonyifalván született, innen a felvett vezetéknev.

a magyar irodalom szentháromságának dogmája szerint, az a delikvens bizony aznapra nem nyerhetett béocsájtatást a „Simonyi-szentélybe”. S ez az emlékhalmaz hívja elő most bennem azt a régóta megválaszolatlanul hagyott kérdést, kedves Zsuzsa, hogy szerinted mégis miként remélhetünk. „Egy nagy élet jussán...!”, úgy, ahogy ő maga kívánta – nem élhette meg ugyan, de a szovjet csapatok kivonultak az országból –, meg ahogy Simonyi egy szál maga képviselte őt rendületlenül, a Márai-szilencium idején: szóval, hogy az Ő szelleme, hosszú bolyongás nyomán hazatalálhat-e még újra valóságosan és véglegesen, a maga teljességében? Lesz-e rá valaha is fogadóképes polgári társadalom, igény Magyarországon?

– Ma a világon mindenhol olvassák Márai műveit. Most jelent meg, nem is olyan régen egy újabb könyve olaszul, majd spanyolul is Az igazi nő címmel, amelyben három rövidebb műve: Az igazi, a Judit és az Utóhang szerepel egyszerre. A legnagyobb példányszámú olasz lapok egyike, amely a legtekinélyesebbnek számít itt Itáliában, a Corriere della Sera például egy teljes oldalt szentelt az új Márai-könyv bemutatására. Lehet, hogy otthon már lecsillapodott a Márai-éhség, de a világban még tombol, továbbra is a legnagyobb igény az ő műveire mutatkozik. És csak azért nem kapta meg a Nobel-díjat, mert nem volt elég bennfentes támogatója. A világon ma, azt lehet mondani, ha megjelenik egy Márai-mű, az szenzáció. Miért, otthon talán nem?

– Nem mindig az, mint ahogy a magyar Nobel-díjasunk sem aratott sajnos osztatlan sikert a saját hazájában. Mert mi, magyarok, magyar honban, már csak ilyenek volnánk, vagyunk. Most is inkább annak a kérdése foglalkoztatja fájón a közvéleményt, hogy annak idején mint jelöltek: Füst Milán, Weöres Sándor, Illyés Gyula miért nem kaphatták meg a Nobel-díjat?

– Igen, annak idején Illyés Gyula sem lett Nobel-díjas, pedig talán ő állt hozzá a legközelebb.

– Illyés sem kapta meg sajnos, de megkaphatta volna Pilinszky János is. És mindezek után a magyar irodalomtörténetben elsőként odaítélték a díjat Kertész Imrének, aki Sorstalanság című opusa kéziratának sorsáról maga írja le, hogy amikor a Magvető Kiadóhoz első alkalommal adta be műbírálatra a később Nobel-díjassá lett regényét, akkor, kis híján antiszemizmussal vádolva őt, visszautasították. Azt gondolom, hogy ez azért is történhetett így, mert néhányunk olvasatában Kertész álláspontjának mélyén van valami titokzatosan misztikus, ami egyként zavarhatja a „zsidó és nem zsidó filo- és antiszemitákat”.

– Igen, valószínű, hogy van.

– Mégis, minderről mi a meglátásod?

– Az, hogy a Nobel-díj egy politikával átszőtt nagydíj, s hogy ki kapja, az legkevésbé sem azon múlik, hogy ki milyen író, hanem azon, hogy ki kit és miért hajlandó támogatni, pártolni abban a grémiumban, amelyben döntési helyzetbe jut.

– Olvastad a Sorstalanságot?

– Olvastam.

– És mi a véleményed a regényről?

– Nekem a Sorstalanság nagyon tetszett, abban az értelemben, hogy ilyen érzéken, valószerűen és mégis olvashatóan, egy fiatalember szemszögéből

SZŐNYI ISTVÁN | ESTI VONAT
(SZŐNYI ISTVÁN EMLÉKMÚZEUM)

SZŐNYI ISTVÁN | AZ ÖREG RÉVÉSZ
(MAGÁNTULAJDON)

SZÓNYI ISTVÁN | LÓHÁTON
(MAGÁNTULAJDON)

SZÓNYI ISTVÁN | ZSUZSA A KORSÓVAL
(MAGÁNTULAJDON)

SZŐNYI ISTVÁN | SZEKÉR TEHENEKKEL
(MAGÁNTULAJDON)

TRIZNYA MÁTYÁS | A FORUM ROMANUM DÉLUTÁN

leírni a világ botrányát, borzalmát, ezt így még senki meg nem tette, így még senki le nem írta. Mert a *Sorstalanságban* nem úgy vannak megírva az események, a történések, ahogy azt egy felnőtt látta, s ahogy általában az ismert holokauszt-regények íródnak. Aki túlélte a haláltáborok borzalmait, az megírja a saját történetét. Kertész Imre is túlélte, és megírta saját sorstalansága történetét, egy ifjú „embert az embertelenségben”. De mindezt a gyermek ártatlanságával, gyermeki szemmel tette. Emlékezetében vissza tudott jutni gyermekkori természetéhez, felfogásához és világlátásához. Mint, ahogy a regényben olvasható, amikor az iskolába igyekvő gyerekek elcsodálkoznak azon, hogy ja, hát őket egész egyszerűen csak leterelik a buszról, majd meg fölterelik a buszra. Aztán meg utaznak a buszon, persze nem jószántukból, úgy, mint korábban, szabadon, mégis úgy nézegetnek kifelé az ablakon, látszólag ugyanolyan nyitottsággal, nagy érdeklődéssel, mint korábban, és nem kétségek közepette, vagy nem is tudom, hogyan. Valahogy úgy, mintha nem volna bennük félelem. A haláltáborok mélyén is, a legkegyetlenebb helyzetekben, mindig a dolgok jó oldalát próbálják meglátni, halálra váltan is, ezek az ifjak. Szóval nekem azért tetszett a regény, merthogy egészen új szemszögből világította meg az engesztelő áldozatok tragédiáját. És semmi olyan kegyetlenkedés és rémség nincs a könyvben, ami elviselhetetlenné tenné az olvasását. Éppen azért nincs, mert a gyermek talán lelke szerint sem tudja elképzelni azokat a borzalmakat, rémtetteket, amiket egyébként képes elviselni. És nem tudja elképzelni a poklot, s azt sem, hogy mi lehet a koncentrációs táborok legmélyén. Csodálkozó szemmel néz a világra, és azokra az ott látott szörnyűségekre is, amelyet csakis egy ilyen katalizmában tapasztalhat meg az ember.

– *A filmet láttad-e?*

– Nem, nem.

– *Nem láttad a filmet!? Kár. Pedig Koltai Lajos operatőr rendezése pontosan ezt az általad is kiemelt ártatlanságot, gyermeki tisztaságot, „naiivitást” követte, vitte következetesen végig, szinte lépésről lépésre az egész filmen. Kertész Imrének azt a költői kérdésként megfogalmazott sejtését, amire Robert Musil, A tulajdonságok nélküli ember írója is rávilágít 1938-ban írt Naplójában, hogy ti. „az antiszemitizmus nem individuális, hanem kollektív, kollektivistikus reakció...”. Ezért ma is jogosult az a kérdésfelvetés, miszerint „az antiszemitizmus álarcát magára öltő kollektívizmus lenne korunk igazsága”? Bárhogya is van, az emberi „sorstalanságban” még mindig van remény a túlélésre, hiszen Auschwitzban is, a mindennapi borzalmak ellenére, minden reggel felkelt a nap, újrakezdődött az élet. Mindig a másik ember hal meg, nem én, aki szorongva, sírásra biggyesztett ajakkal tudomásul vehetem embertársam halálában a magam halandóságát. Ez a tény, a megmásíthatatlan filozófiai igazság. Ugyanakkor, Adorno „közhelyessé” vált, ám elhíresült mondata, hogy ti. „Auschwitz után verset írni barbárság”, mintha a tulajdonságok nélküli emberre vonatkozna, mert ez azt is jelenti az adorni negatív dialektika értelmében, hogy aki a XX. századi minősíthetetlen borzalmak, tömeges tragédiák láttán verset ír, az végérvényesen elárul valami örök emberit a humánumból. S az a valaki menthetetlenül a történések cinkosává válik. Ettől a pillanattól kezdve úgy érzékelem, hogy Theodor W. Adorno szándékával ellentétben, sokkal inkább identitást gyengítő, mintsem erősítő az ő állítása.*

Meglehetősen abszurdá válik így a helyzet, még akkor is, ha időről időre, abban az értelemben módosul ez a kijelentés, hogy Auschwitz borzalmait látván – 1970 tavaszán szobi gimnazistaként jártam ott – csakis Auschwitzról írhat verset a költő. Bár!?!... Mindazonáltal Kertész Imrének abban nem lehet nem igazat adni, hogy Oswiecin egy bizonyos értelemben felfüggesztette az irodalmat. Mégis, keresztény emberként az a meglátásom, hogy Auschwitz után, igen, verset szabad, és szükséges is írni, már-már kötelezően, nem feledve a felejthetlent, de filozófiai és teológiai értelemben tovább kell lépni, miként azt J. B. Metz Memoria passionis című elmélkedésében üzeni mindahányunknak: keresztényeknek, zsidóknak és más felekezetűeknek. A harmadik évezred katolikus teológiájának igénye a com-passió együttérzésének, vagyis a másik ember szenvedésében való részesedés, az együtt szenvedés szüm-pátiájának óhaja, hogy az emberiség így, együtt szenvedve remélhessen gyógyírt a holokauszt fájdalmasan égő s minduntalan feltépett sebeire.

„Megtörtént, holott nem követtem el. / Nem történt meg, holott elkövettem.” Ebben az abszurd helyzetben, mindarra, ami a Sorstalanság kapcsán most beszélgetésünkben tudatunk mélyrétegeiből a felszínre került, Pilinszky János Schaár Erzsébethez írt Auschwitz című verse adhat némi magyarázatot. Ezt a nyolcsorost idézem most:

„Négy-öt esztendőös lehetek,
s az én koromban a világ,
vagy – ha úgy tetszik – a valóság,
egyszóval mindaz, ami van,
két esztendő, vagy nyolcvan év,
mázsás cipő, több tonnás kiskabát,
és főként, ami hátra van még,
pontosan öt-hat éves.”²³

– Pilinszky Jancsi!?!... Annak idején Matyival jártak együtt gimnáziumba, Budapestben, a piaristákhoz. Nem voltak osztálytársak, János eggyel följebb járt, vagy kettővel följebb, azt hiszem. Mindegy is, a lényeg az, hogy már az iskolából jól ismerték egymást. Amikor Pilinszky Párizsban járt, 1967-et írhattunk, ha jól emlékszem. És akkor az történt, hogy nem tudott valahogy tovább ott maradni, baj volt az útlevelével, lejárhathott. És hát, más egyéb gondok is voltak körülötte. Szerelmi, és valójában nem is tudni, miféle lelki bajok gyötörték.

– Ez a Jutta Scherrer német vallástörténésszel kezdődő kapcsolat kezdete lehetett?

– Valószínűleg, bár nem vagyok biztos benne. De akkor János írt nekünk egy levelet, hogy el szeretne jönni Rómába, s hogy tudnánk-e neki szállást biztosítani. S erre mi válaszoltunk, hogy persze, szeretetben látjuk. S ezek után Pilinszky Rómába utazott, s nálunk lakott körülbelül két hónapig. És hát meg kell mondanom, hogy nagyon rosszul érezte magát. De ez az ő, belső rossz életrétege volt, nem tudott a saját lelkével valahogy rendbe jönni, mert ő kint

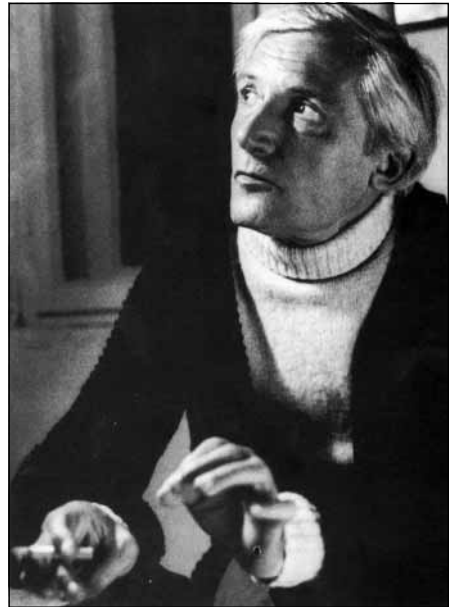
²³ Pilinszky János: *Auschwitz*, in: *Összes Versei*, Osiris Kiadó, Bp., 2003, 144.

szeretett volna maradni Nyugaton. Nem kívánt semmi esetre sem visszautazni a vasfüggöny mögé. És akkor persze kitalálta, hogy ő akármilyen kis munkát elvállalna itt, Rómában. Erre kérdeztük tőle, na de hát egy magyar költő milyen munkát vállalhatna Rómában? Tönkretenné időnap előtt az életét azzal, ha önkéntes száműzetésbe kerülne. Szóval mi Matyival határozottan lebeszélünk erről a kint maradásról. Közben Békés Gellért, aki ugye szintén nagyon megszerette Jancsit, szerzett neki egy kis cellát az apácáknál a kolostorban, ami itt volt a közelben, az Aventinuson, szemközt a másik dombbal, ahol Békés Gellért, a bencés szerzetes minden reggel misét celebrált. Ő nagyon jól ismerte az apácákat, és megkérte őket, hogy egy kis cellát bocsássanak Pilinszky János rendelkezésére. Mikor aztán tőlünk elment, akkor odaköltözött egy időre. És ott lakott egy jó ideig. Ott élte át remetei magányában azt a bizonyos nagy drámai válságát, tépelődését, ami arról szólhatott, hogy ő bizony nem akar többé hazautazni Magyarországra. Közben az útlevele is lejárt, ami az akkori időkben halálos véteknek számított, mármint az, ha valakinek nem volt érvényes dokumentum a kezében.

– Az apácák között bizonyosan jól érezte magát, mert tudni lehet, hogy anyai ágon a szeretett nagynénikéi közül Baitz Erzsébet a servita rend női ágának alapítója volt, apácafőnövé. János olyan öt-hat éves lehetett, amikor Bébiivel, a néma nagynénikéjével, akit imádattal szeretett, s akitől állítása szerint beszélni tanult, hosszabb időket töltöttek az írástudatlan apácák és fiatal prostituáltak között Rákospalotán, a zárdában.

– Persze hogy!... Nagyon jól érezte magát, itt szeretett volna maradni, talán örökre. Igen. A jó kis hűvös cellája megvolt az olykor elviselhetetlen forróságban is. Kapott rendszeresen meleg kosztot. És ami fő, hogy senki nem háborgatta. Ő bármikor átjöhetett ide hozzánk, az Anna Faustinába. Szóval, egyszerre csak, meglepetésünkre, számára is teljesen megfelelő, ideális helyzetbe került.

– Valóban, a Rómában készített fotóin is úgy látni. Az egyikben például – amely a közös ismerőseink, Hafner Zoltán és Kucsera András által szerkesztett, Pilinszky fényképei²⁴ című albumban is szerepel – egy föl a végtelenbe vezető romos és szemetes lépcsősor látható, amely perspektívájával azt sejteti, hogy minden „jól van, ami van”, csak épp a lépcsőszerkezet egésze van om-

Pilinszky János (Törőcsik Juli fotója, publikálva: *In memoriam Pilinszky*, Officina Nova Bp., szerk.: Bogyai Katalin, 27.)

²⁴ Pilinszky fényképei, szerkesztők: Hafner Zoltán, Herner János, Kucsera András, Pesti Szalón Könyvkiadó, Bp., 1995, XXVIII. kép, Róma, 1967. szeptember-október

ladozóban. Nem emlékszel rá, hogy mit írt akkoriban? Írt egyáltalán valamit? Rómában datált versekről, az az igazság, hogy nem tudok.

– Azt hiszem, hogy semmit. Én legalábbis nem hallottam róla. Arra viszont jól emlékszem, hogy rengeteget cigarettáztott. Igen. És hát nagyon el volt keseredve. És mindig a saját lelkét rágta, s azon tépelődött, hogy most mit is kellene cselekednie.

Menjen, maradjon? Szóval én azt hiszem, hogy ő nem írt akkor semmit, legalábbis semmi nyoma nincs, semmilyen római versről nincs tudomásom. Bár csak tudnék róla! A levelei viszont megvannak sorban, dátum szerint. Nálunk mindig olyan nagy forgalom volt, most is annyian jönnek-mennek, hogy nem tudom, egyes emberek mikor, mit csináltak. De Pilinszky Jánosra, mondjuk, nem lehet nem emlékezni. Például arra, hogy nem akart Rómában mászkálni, valahogy félt attól, hogy kimenjen az utcára. Szóval egészen visszahúzódo lélek volt. Amikor Párizsban járt, meg Londonban, úgy tudni, szinte mindent megnézett. A múzeumokat, meg ki tudja, hogy még mit nem. De itt, Rómában, nem kívánt meglátogatni semmit és senkit. Bár ő előzőleg, úgy '47-ben, sokáig itt lakott az Örök Városban, azt hiszem, hogy a Római Akadémia ösztöndíjasaként érkezett ide: Nemes Nagy Ágnessel, Lengyel Balázzsal, Weöres Sándorral, Károlyi Amyval és másokkal. Egy nagy magyarországi társaság volt itt akkor az Akadémián. Kerényi Károly professzor mint Róma és az ókori mítoszok nagy ismerője idegenvezette ezt a társaságot, de neki sajnálatosan Pilinszky Jancsival több alkalommal „sikerült” vére menően összeszólalkoznia. Egyszerűen azért, mert János nem kívánta Rómát látni, nem volt kedve kísértálni a többiekkel a Forum Romanumra. Ezért aztán Kerényi jól leteremtette, hogy biztos azért nem megy barangolni velük, mert nem érdeklődik az ókori kultúra iránt. A másik nézeteltérésük a magyar klasszikus költők megítélése dolgában támadt, mert hát a valóban kivételes tudású Kerényinek még a zseniális Arany János is félművelt poétának számított.

– *Erről olvastam valahol. Talán te írtad meg, Zsuzsa?*

– Nem. Nem én írtam erről a sajnálatos esetről, hanem a *Menedékház*²⁵ című könyvében írt róla Sárközy Márta. Pontosabban ő is csak közreadta, mert maga Pilinszky János írta meg panaszlevélben ezt az érhetetlennek tűnő, szégyenteljes veszekedést Mártának, annyira bántották a történetek.

Pilinszky fényképei, XXVIII. kép

²⁵ *Menedékház. Sárközy Márta-émlékkönyv*, szerkesztette: Széchenyi Ágnes, Magvető, Bp., 2004, 194. 1948. január 10-én, Rómában keltezett levélben ír erről az esetről Pilinszky János Sárközy Mártának.

– *Elgondolkoztató, hogy vajon miért nem kerülhetett ihletett állapotba a költő, épp Rómában, az „építkező romok között”, a depresszióján túl mi lehet ennek az oka? Itt tulajdonképpen szinte minden a vanitatum vanitasról, és ugyanakkor az újjászületés reményéről beszél a művészetek, a költészet kézenfekvő témájaként. Közben az emlékezetembe ötlik az Egy szenvedély margójára című opusának néhány sora: „A tengerpartot járó kisgyerek / mindig talál a kavicsok közt egyre, / amely mindöröktől fogva az övé, / és soha senki másé nem is lenne”. Meg eszembe jut az Aranykori töredék két idekapcsolható fogalma: „a tenger köre”, „e tenger ragyogásból”. S itt van mindjárt a Senkiföldjén néhány sora: „Mint kisleány szíve a tengerparton / szökött szívem megáll és megdobog!” Ezeknek a verseknek a mondatai, jelzői és hasonlatai érzésem szerint mind-mind az itáliai élményeiből eredeztethetőek. Vagyis azt mondhatjuk, hogy a római élményeit egy jóval későbbi időszakban írta meg a költő. De mi történik végül is vele, húsz évvel később, amikor elhatározza, végleg maradni szeretne az Örök Városban?*

– Végül is Békés Gellért beszélte rá őt a hazautazásra. S közben a nővére is elintézte az otthoni hatalmasságoknál, hogy ne büntessék meg, ne legyen baja a lejárt útlevele miatt, ha haza talál menni. És akkor János nagy erőt vett magán, s valóban elhagyta aventinusi celláját s az Örök Várost, és hazautazott. Utána még sokáig írt nekünk továbbra is leveleket. S mi meg boldogan hallottuk, hogy nagyon sok fiatal gyűlt otthon köréje, és hogy tulajdonképpen jól tette, nagyon jól, hogy hazament, mert utána még nagyon nagy művei születtek.

– *A másik élő klasszikus, bár ő biztosan tiltakozna e titulus hallatán, akivel úgyszintén kapcsolatban álltatok mindketten, az ugye Hubay Miklós? Ő többnyire Firenzében élt, hiszen ott tanított, ott dolgozott, ha jól tudom.*

– Sokszor volt itt nálunk a „Triznya-kocsmában”, hiszen annak idején gyakran járt Itáliában. És igen, hosszú ideig, talán tizennégy évig élt és tanított Firenzében. A vele való kapcsolatunk úgy alakult, hogy volt egy nagyon jó barátunk, Charles de Tolnay professzor, a firenzei Michelangelo Múzeum igazgatója. Mi gyakran átlátogattunk hozzá Firenzébe, vagy ő jött Rómába át mihozzánk, de azok a ritka találkozások számára nem voltak kielégítőek. Ő egy olyan személyiség volt, aki nagyon szerette a társaságot, szeretett hosszasan beszélgetni, szeretett elmélyedni gondolataiban, a történelmi múltban. Egyszer, egy ilyen elmélyült beszélgetés alkalmával, valahogy szóba került Hubay Miklós neve, akinek műveit, a Ferenczy Noémiről írt monográfiáját, *Néző játszik* című drámáját, amelyet egyébként Firenzében is bemutattak, Tolnay már korábról ismerte. S így megkérdezte tőlünk, hogy szerintünk a Firenzei Egyetem megüresedett magyar tanszékére meg lehetne-e hívni Hubay Miklóst vendégtanárnak, mert ő szívesen látná őt Michelangelo városában. Akkor mi azt mondtuk neki Matyival, hogy minden bizonnyal, hiszen Hubay jól beszél az olasz nyelvet, remek társaságbeli ember, s még annál is tehetségesebb előadó. Azt persze, hogy van-e egyetemi előmenetele, nem tudtuk megmondani, de Olaszországban az egyetemi hierarchia sohasem volt olyan szigorú, mint épp akkor Magyarországon. Nem sokkal később örömmel értesültünk arról, hogy Hubay Miklóst meghívták professzornak Firenzébe. Ő ezek után 1974–88 között Michelangelo városának polgára lett. Nagyon szeretett ott élni, és hál’ is-

tennek, szerették a tanítványai, s jó barátságba került Tolnayval is. Gondolom, kiváló együtt gondolkodó és beszélgető partnerekké váltak.

– Megerősíthetem, hogy igen, Miklós azóta is jó szívvel emlékezik a Firenzében töltött éveire, és persze a „Kocsmában” elmúlott római estékre is. Egyszer egy Madách Tanulmányi Napunk éjszakáján – a századforduló óta évente szeptember 21-én, a Magyar Dráma Napja alkalmával, ami egyébként az ő „találmánya”, Csesztvén és Alsósztrégován találkozunk – a váci Piarista Gimnázium diákjainak római színházi élményeiről tartott rögtönzött rendezőirodalomórát. És akkor tett említést például arról az egykori magyarországi olasz nagykövetségi tanácsosról: Antonio Widmarról, akinek a harmincas években készült olasz fordításában, a La Tragedia dell’ Uomo címűben, vannak sorok, melyek szerinte kifejezőbbek az eredetieknél. Ugyanakkor mesélt arról Az ember tragédiája előadásáról is, amely Georgio Pressburger rendezésében született, s amelyet az épp akkor végzős római színművészeti főiskolások vittek színpadra teljes terjedelmében, szinte betűről betűre, minimális dramaturgiai rövidítésekkel jelenítve meg Madách drámai költeményét, így több mint három és fél órán át tartott. Azóta is megismételhetetlennek számít ez a „maratoni” bemutató.

– Hubay Miklósnak több ilyen nagyszabású színházi vállalkozása is volt Rómában. Ha jól tudom, a Tragédiát is ő dramatizálta akkor olasz nyelven. De volt egy számomra is emlékezetes, nagy sikerű premierje, a Largo di Torre Argentinán lévő színházban – ezt magyarul, akár Nemzeti Színháznak is nevezhetnénk, bár az olaszoknál kimondottan nincs ilyen – Hubay Néro játszik című drámáját mutatták be olaszul, Nerone e morto címen, olasz színészekkel, méghozzá a legnagyobbakkal. És annak valódi katartikus erejű sikere volt. Úgyhogy nem lehet azt mondani, hogy ő itt Itáliában ismeretlen drámaíró lenne. Sőt! Nem is olyan régen a római egyetemen négy magyar egyetemista lány, akik Pécsen a Janus Pannoniuson olaszul tanulnak, a Sigmund Freudról szóló Hubay-művet mutatták be – nem is tudom, mi a pontos címe²⁶ –, azt, ami az Osztrák–Magyar Monarchia idején játszódik, és a pszichoanalízis megalapítója, az ideg- és elmegyógyász, álomfejtő Sigmund Freud és a magyar királyi fenség, I. Ferenc József császár kibékíthetetlen életszemléletéről, konfliktusáról szól, hiszen ők mindketten a korabeli Bécsben éltek. Ugyanakkor az első világháború kitörésének érthetetlen körülményeit taglalja, elemzi művében a drámaíró, valójában azt, hogy a „boldog békeidőkben” mi készíthette az európai embert arra, hogy szinte dalolva háborúba kezdjen. Mint tudni lehet, a pszichoanalízis egy olyan módszer, amelynek segítségével megvizsgálható, hogy a tudattalanban rejtőzködő mélylélek milyen formában avatkozik be az egyén tudatos életébe. Freud módszere nem volt képes ugyan megváltoztatni a világot, ám ugyanakkor a valóságot érthetőbbé tette, azt hiszem, mindannyiunk számára. Ezt mutatta be ez a négy egyetemista lány úgy, hogy Hubay Miklós beszédes magyar nyelvű drámaszövegét először is ők maguk tökéletesen lefordították olasz nyelvre, s betanulták, majd négyen egy színpadon állva pódiumszínház-jelleggel előadták. Mindegyikük egy-egy szerepet vállalt, az egyik játszotta Sigmund Freud szerepét, a másik Ferenc Józsefét, a harmadik Schrott Katalinét, a negyedik pe-

²⁶ Freud, az álomfejtő álma

dig a narrátor szerepét. A római egyetemen ennek a Hubay-drámának nagyon nagy visszhangja és sikere volt.

– A Római karnevál – katarzis két felvonásban, prologussal és közjátékkal – premierjére nem emlékszel véletlenül?

– Dehogynem! Olaszországban többször is színre vitték ezt a drámát. Genovában a híres Aldo Trionfo vitte színre, úgy emlékszem.

– Otthon meg, Vácott Huszárík Zoltán, majd az ő betegsége miatt Ruzsák József rendezte meg, Ruttkai Évával a főszerepben, a Római karnevált. Több volt mint rendhagyó ennek a Hubay-drámának a magyarországi fogadtatása, ami egyébként arról a tragikus sorsú színésznőről, Lánczy Margitról szól, akinek az imént említett Widmar mint „a legszebb Évának” ajánlotta az olasz Tragédia-fordítását. Magyarországon minden színész, amikor eljött az ideje, hogy szerepkört váltson – ezt maga a szerző, Hubay Miklós írja –, önként kérte a színigazgatójától a Római karnevál női főszerepét. Így például Mezey Mária, Dayka Margit, Tolnay Klári, Ruttkai Éva – egyik sem kapta meg. Ám Ruttkai nem nyugodott. Latinovits Zoltán, a színészkirály halála után elfogta őt valami próféta-asszonyi hevület. Ki-kiszökött a nagyszínházak világából, ott volt minden pincészházi bemutató, mint aki otthonát keresi... kész tervvel jött hozzá, megegyezett a váci Madách Imre Művelődési Központ akkori igazgatójával, Végh Károllyal, hogy ott fogja eljátszani a főszerepet.

– Igen, meg hát a Római karnevál is azt sugallja, arról beszél, hogy megtörténhet mindenkivel a csoda, amit az ókori krónikákban is följegyeztek már, hogy ti. a karneválok idején a Via del Corsón versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a féllábúaknak, a bénáknak, sántáknak, és mert ők az életükért futottak, elszántságukban időnként legyőzték az olimpikonokat, a profi atlétákat is.

– Hubay Miklós írja minderről, kétfelvonásosa váci felvezetőjében, hogy amikor meghallotta ezt a történetet, úgy érezte, mindenképp drámába kívánczik. S mindennél jobban kifejezi ez a karneváli helyzet és hangulat az akkori, a hetvenes évekbeli szocialista országokban elhatalmasodó abszurd létállapotokat, a mentalitást. Odafele az elit köreikben egyre kevésbé hisznek a forradalom eszméjében, de működik a bürokrácia és működik a protokoll. És paradox módon – csodaszzerűen – fellobog az eszme a pályáról leszorítottak világában. Ők futottak versenyt a római Corsón, ők voltak a szocializmus sztahanovistái, hősei, és most ők adják bele lelkiüket abba az egyetlen színpadi próbába, amelyből sohasem lesz előadás.

– Pedig a dráma végére, ha mások már nem is, de ezek a társadalomból kiszorított emberek, jogfosztott „tisztátalanok” még mindig hisznek. Egyesegyedül csak ők hisznek a változásban.

– Valóban így van ez ma is. Az antik dráma történetéből, ezt maga Hubay Miklós is megvallja, ellette a kontamináció technikáját. Ami azt jelenti, hogy a dráma akkor születik meg, ha két vagy több élmény metszi egymást – ha két vagy több történet, esetenként műalkotás olvad eggyé.

Miklós összegyűjtött drámáinak hétkötetes életműsorozata épp most jelenik meg folyamatosan az Elektra Kiadóház gondozásában. S nem is olyan régen kaptam meg tőle nagy örömmel az első három kötet dedikált példányát: „Németh Péter Mikolának, legkedvesebb drámám váci bemutatójára

mindig mint drámaírói életpályám nagy elégtételére emlékezve, szeretettel: Hubay Miklós” – így szól az ajánlás. De Zsuzsa, visszatérve még a beszélgetésünk legelején felidézett Esti vonat című vershez, amelyben szinte az egész életed, életek benne foglaltatik:

„a kezdet és a vég,
jelenben izzó fényfolt
minden ami rég volt
s az éji út előtted
sötétlő rejtelem
tiéd csak a jelen
s a sólyomvágókat
jövőbe röppenőket
tartsd vissza csak
elég a mai fény
ha a pályát követed
hű társként jár veled
lámpásod a remény.”

Ezt a verset Szabó Ferenc Szőnyi István azonos című festménye ihletére írta, ami, mint már említettük is, épp itt függ beszélgetésünk háttérében a szobafalon. Ez egy mély és személyes vallomás is egyben, amelyen gyönyörűen átviláglik érzelmi kapcsolatok lényege. Ő tulajdonképpen mennyire szólt bele az életekbe, az életedbe, túl azon, hogy Matyival ők ketten testi-lelki jó barátok voltak.

– Ővele akkor kerültünk igazán baráti kapcsolatba, amikor a hatvanas évek végén ideérkezett Rómába, hogy a Vatikáni Rádiót vezesse. És Feri itt élt több mint huszonöt évig. Negyed évszázad. Sok vagy kevés? Bárhogy is legyen, ez alatt az idő alatt ő volt a leghűségesebb kocsmatagunk. Ugye beszéltünk már róla, hogy a szombat esti népes vendégséget mi mindig kocsmának neveztük.

– Ez egy jó becenévnek, sőt mi több, az „ellenség” megtévesztésére is jó fedő- vagy épp álnévnek bizonyult.

– Igen, igen. Mondjuk, lehetett volna irodalmi szalonnak is nevezni, vagy bármi másnak, de Matyi ezt választotta, Várady Imre, a Bolognai Egyetem tanára életérzése alapján, aki egyszer azt találta mondani, még a kezdetek kezdetén, hogy olyan jól érzi itt magát nálunk, mint egy kocsmában.

– Szabó atya, aki jó barát, igazi szellemi társ, mint mondtad, a családokban, miként volt s van jelen?

– Szabó Ferenc S. J. kivételes szellem, kivételes jelenség, akiről azt lehet mondani, hogy jezsuitának tünemény. Csoda, hogy ilyen jezsuita is létezik Loyolai Szent Ignác kései utódként a világban, mint ő, aki imádja az életet, aki ennyire képes a világba beleilleszkedni, és, mondjuk, aki ennyire szereti a világi dolgokat. Szeret jóízűeket enni-inni, beszélgetni és nevetni. Úgyhogy Feri, alkatánál fogva is, nagyon egyedül érezte magát, amikor Rómába került.

– Ez hányban lehetett? A hatvanas évek elején?

– Talán kicsit később, '66-ban vagy '67-ben, nem tudom egészen pontosan mikor. Ő is '56-os emigráns volt, ugye. Ahogy tőle tudom, a belgiumi Leu-

venben, a jezsuiták főiskoláján végezte tanulmányait. És azután meg a párizsi katolikus egyetemen szerzett teológiai doktorátust. Párizsból került ide Rómába a Vatikáni Rádió magyar tagozatához. Először nyilván kicsit elveszettnek érezhette magát itt, az Örök Városban, amikor végül is ránk talált, és azután a legnagyobb barátságba kerültünk. A férjemmel, Matyival végeérhetetlen beszélgetések kezdődtek, és nagy ivások is. A szombat esti társaságunkba is igen szeretett járni Szabó atya, úgyhogy végül is ő lett az egyik oszlopos „Triznya kocsmá”-tagunk. Ő máig is, amikor itt van Rómában, elvárja, hogy szombaton este itt a „kocsmában” legyen összejövetel. Ugyanakkor persze nagy baráti köre van Budapesten is a Távlatok című folyóirat körül, amelynek alapítását ő maga kezdeményezte, amikor végleg hazatelepül-

Szabó Ferenc S. J. költő, író, műfordító 1965 k.

hetett a rend, a Sodrás utcai házába. Külföldi kint tartózkodása idején különben az volt az igazi nagy érdeme, hogy nagyon sok francia és német teológiai munkát fordított le magyarra. Ezeket a műveket sikerült Török atya segítségével – aki piarista szerzetes volt – egy bécsi kiadón keresztül hazajuttatnia. Ők akkor felkutattak és megtaláltak olyan utakat, hogy mondjuk az akkori sötét kommunista időkben, nem tudni, milyen módon, de haza tudták menteni a tiltott irodalomnak számító könyveiket, és így a magyar egyházat és a magyar papságot ellátták a legfontosabb Nyugat-Európában megjelenő teológiai és filozófiai művekkel. Szabó Feri nagy odaadással, egymás után fordította a jobbnál jobb könyveket, hogy a magyarországi szellemi élet világtól való elzártsága némiképp enyhüljön. Több mint huszonöt teljes művet tudott így hazajuttatni Magyarországra.

– *Néhányat volt szerencsém olvasni, Pascal- és Teilhard de Chardin-, Valéry- és Boudelaire-, Paul Claudel-fordításait és a hozzájuk fűződő tanulmányokat. És saját kötetiből is küldött annak idején egy-kettőt. De most inkább az érdekelne, miután Triznya Mátyástól már nem kérdezhetem, hogy a közös akvarellés-verses könyv, a Mielőtt szürkülnek a színek²⁷ hogyan született?*

– Szabó Ferinek mindig megvolt a lehetősége a könyvkiadásra. Tehát nem úgy láttak hozzá a fiúk, hogy na most először is ennek a közös munkának egy kiadót kell keresniük, azután meg nyomdát. Ez mind adva volt az Ugo Detti nyomdájában, a Savonarola 1.-ben, ahol a legfontosabb az volt, hogy magyar

²⁷ *Mielőtt szürkülnek a színek*, Triznya Mátyás akvarelljei, Szabó Ferenc válogatott versei, Róma, 1987

betűtípusok is voltak a nyomda készletében. Békés Gellért több mint huszonöt évig szerkesztette a Katolikus Szemlét, s úgyszintén a Dettinél nyomtatta ki lapszámain. Ő is a segítségünkre volt tapasztalataival a szerkesztésnél.

Megvolt tehát az alapelehetőség a könyvkiadásra, s akkor arra gondoltunk, hogy először is a lakásunkban lévő Szőnyi-képekből szerkesztünk egy kis színes kiadványt.²⁸ Úgy is lett. Szabó Feri segítségével Matyi összeállította az első albumot, meg hát természetesen némiképp én is segítettem. Munka közben jött az az ötlet, hogy nahát, a Mátyás képeiről is kellene valami hasonlót kiadnunk, mondjuk a Szabó Ferenc verseivel. Ezen, úgy emlékszem, mind a ketten nagyon fellelkesültek.

– Itt van most előttünk ez a négyzet alapú, fényes ólmozott papírra nyomtatott, színes kis könyv, amelybe ha belelapozunk, a legszembetűnőbb sajátossága máris feltűnik, az ti., ahogy a kötet címadó versében a költő is egyértelműen megfogalmazza, hogy Triznya Mátyás akvarelljein:

*„Embert nem látsz de él
a kutak kertek kövek lelke
tört oszlopok tövén
mulandóság medítál
pineák kitárt tenyerén
arany-áldásként csorog le a fény.”*

Valóban, Triznya képeinek az egyik szembetűnő sajátossága ez.

– Vagy az, hogy nagyon ritkán mégis csak ábrázol embert. Igen. Erről írta Békés Gellért, hogy Matyi nem a mai várost, nem a mai Rómát álmódja akvarellbe. Ezek a festmények az örök természet hordja ölné az emberi múltat. Ezért nincs ember rajtuk. És ezért nem jelenik meg rajtuk a mai Róma sem. Az emberi valóságot a természet és a múlt itt eszmévé finomítja, de az eszme a színek és a formák varázsos játékában újra, de most már eszményi testet ölt. A másik indok, hogy miért nincsenek emberi alakok az ő akvarelljein? Talán azért sincsenek, mert Matyi nagyon szerette a történelmet. Nagyon sok történelmi könyvet olvasott, és általuk az volt a felfogása, hogy nem szabad kizárólag Európára és az európai kultúrára szorítkoznunk, sokkal szélesebb körben kell gondolkodnunk, s meg kell ismerni kötelezően más kultúrákat is. Ugye a római kultúrába beivódott a görög és más egyéb kultúra is. Tehát ő azért szerette nagyon például Ostia Anticát, a Forum Romanumot, a Via Appia Anticát meg az összes romot, ahol ember persze nem volt, mert azok az emberek már nem léteztek. De azoknak az embereknek a szelle-

Triznya Mátyás a Comói-tónál fest
1962-ben

²⁸ Szőnyi István (1894–1960), összeállította: T. Szőnyi Zsuzsa, kiadta: Triznya Mátyás és Zsuzsa, Róma, 1982

me, a kultúrája, az öröksége, ha romokban is, de ránk maradt. S ez a fontos, hogy valamilyen jelet hagytak magukról az utókornak, minékünk. Persze vannak neki másféle képei is, amelyen emberi alakok is láthatók. A könyvbe azonban inkább csak az Ostia Antica, a Forum Romanum²⁹ és Rómán kívüli tájak akvarelljeit gyűjtötték össze Ferivel, ahol valóban nem szerepelnek emberek, az emberekről, sorsokról a versek beszélnek.

– *Miért szeretett Mátyás pont akvarelleket készíteni? Miért nem dolgozott olajjal is?*

– Azért szerethetett ő akvarelleket festeni, mert az az egyik legnehezebb műfaj. Hogy miért? Mert utólag nem lehet rajta javítani, mint az olajvászon, mondjuk. Ott, ha az ecsetvonás megtörtént, az örökre ott maradt, nem lehetett kitörölni. És neki, úgy látszik, a keze ügyére ez esett a legjobban. Voltak olajképei is, de azok sohasem voltak olyan frissek, mert tényleg az akvarellben a

Triznya Mátyás Rómában
1951-ben

frissesség a legfontosabb, mert a festő kénytelen azonnal ott a helyszínen úgy festeni, hogy később már nem javíthat, nem törölhet. Matyinak mindig is ez volt a festői műfaja, az akvarell. Azon kívül, a másik szempontja az volt, hogy bárhová könnyedén elmehessen festeni, meditálni. Csak úgy egy rajzlappal, ceruzával, vagy egy kis felszereléssel, s így nem kellett mindenféle állványokat cipelnie. Csak a hóna alá csapta azt, amire föltétlen szüksége

volt az akvarellezéshez: a festékdobozát, a mappáját, benne a rajzlappaljaival. S így gondolt egyet, és bármikor, bárhová busszal vagy autóval kiugrott egy-két órára festeni, mondjuk a közeli Aventinusra.

– *Szóval ezek voltak Mátyás festészetének a praktikusabb vonatkozásai. Arra emlékszel-e, hogy miként, milyen szempontok szerint szerkesztette a szerzőpáros a verses-vízfestményes albumot?*

– Igen, igen... Ők ketten együtt válogatták ki, lehetőleg a Szabó Feri verseihez illő akvarelleket, ezeket a kicsit borongós, melankolikus, emberi alakok nélküli római tájakat: a Palatinus fáit, Róma kútjait, a Piazza Navonát, a Forumot este, az Angol temetőt a Píramisnál, falakat az Aventinuson, a Via Appia Anticát.

– *Vallomásos kötet ez a hazáról, a választott szülőföldről. Két alkotóeleme Rómához, Európához és a világhoz való kötődését mutatja meg, és a két szerző egymáshoz való viszonyáról is sok mindent elárul. Valójában hiányt pótol*

²⁹ l. 24. o.

ez a könyv, nemcsak a ti életetekben, hanem a magyar irodalom egészében is, hiszen mindig is hiányzott a mi XX. századi irodalmunkból az igazi vallo-
másos művészet. Ennek nyilvánvalóan történelmi okai vannak. De te, kedves
Zsuzsa, a most kiadott könyveiddel mintha ugyanazt folytatnád.³⁰

– Én azt hiszem, hogy...

– Még valamit hozzátennék mindehhez, és kérdeznék is. Már elnézést, de
titeket, az egész Szőnyi, Bartóky és Jékey családot annyi trauma érte a hábo-
rú alatt és után, személy szerint téged is, hogy lelkileg és fizikailag is csoda,
hogy túléltek. Persze, már aki!... Hiszen a front alatt tragikus körülmények
között, zsidó barátnőjével szolidaritást vállalva, a budapesti pincék mélyén
bujdokolva, Péter öcséd tizenkilenc évesen fertőzést kapott, s penicillin híján,
agyhártagyulladásban meghalt. Mindezek után szinte hihetetlennek tűnik az
a világra való őszinte kitárulkozás, nyitottságod, amit levelezőkönyveidben
képviseled. De bezárkózásra, csukottságra adhatott volna okot az a tény is,
hogy ti magatok, a háború után, a negyvenes évek végén, nem sokkal eskü-
vőtök után férjedd, Mátyással kénytelenek voltatok elhagyni a szülőföldet,
mert úgy éreztétek, hogy elfogyott körülöttetek a levegő. Ugyanakkor az
ötvenes években a kitelepített családtagok sorsa vált szinte elviselhetet-
lenné. Ennyi megaláztatást, szorongatást okozó élethelyzet után nincs
benned félsz, félelem!? Ha ezeket a leveleket, a család legintimebbnek vélt
megnyilvánulásait közzéteszed, akkor a világ egyszer csak, ahelyett hogy
illendően megköszönné, egy váratlan pillanatban kíméletlenül visszaél majd
ezzel a gesztussal, visszaél azzal a bizalmi többlettel, az optimizmusoddal,
amellyel te magad átengeded most neki a legbensőségesebbnek tartott
titkaidat. Mert, sajnos, megtörténhet, hogy ugyanazok az emberek, vagy
utódaik az igazságot egyszer csak elviselhetetlennek érzik majd, s minden
átmenet nélkül átgyalogolnak rajtad. A levelezés titkos műfaj, amelynek a
lényege mélyen a személyesben fogantatik, s a legszemélyesebb lélektani
összefüggésekben születik újjá. De korántsem mindegy, hogy hol és mikor,
milyen formában és körülmények között történik meg ez az újjászületés, ho-
vatóvább feltámadás. Ilyetén felelősséggel tartozunk a halottainkért, akiknek
látszólag már semmi szükségük ránk, mégis szinte megmagyarázhatatlan
erővel hiúnak bennünket álmainkban, ünnepeinken, emléknapijainkon, hogy
beszéljünk velük. Ugye, te magad azzal, hogy közzéteszed a reájuk em-
lékeztető írott és képes dokumentumokat, továbbra is vállalod a velük való
párbeszédet, gondolom, hogy tudatosan. Ez természetesen életre szóló fele-
lősséget jelent. Most persze azt mondhatod, hogy amiről itt beszélek, azok
mind-mind az én mondvacsinált kételyeim, mert hát egy, a bizalmatlanság
sarokköveire épülő ország légkörében nevelkedtem, ott lettem ún. „minden
oldalúan fejlett szocialista embertípussá”, egy-ügyű felnötté. S hovatovább,
most ott tartok, hogy a rendszerváltoztatás „szent-káoszában”, annak ha-
tására, „a kilátástalanság hevében”, azóta se voltam képes választ találni a
legfontosabb dilemmáimra.

³⁰ Szőnyi Zsuzsa a Kortárs Kiadónál megjelent könyvei: A Triznya-Kocsma, 1999, 2006; Róma
Summus Amor, Cs. Szabó László és Szőnyi Zsuzsa levelezése, 1999, Vándor és idegen,
Márai levelek-émlékek, 2000, Római terasz, Emigráció innen és túl, 2006

– Hadd válaszoljak először az utolsó kérdésre. Egyáltalán nem félek attól, hogy mindaz, amiről az imént beszéltél, megtörténhet velem. Már csak azért sem, mert nekem személyesen semmi titkolnivalóm nincsen. Akikkel pedig én leveleztem, és akik érdemesnek tartottak arra, hogy válaszoljanak a leveleimre, azokat mind-mind annyira szerettem, és oly jó barátaim voltak, hogy feltételezem: nem akartak, s nem is akarnak visszaélni a bizalmammal. Tehát semmi ilyen rajtam való „át-gyaloglás” vagy eltaposás előérzete leveleim közzétételekor valahogy nem fogalmazódott meg bennem. Hát persze sokan mondják, hogy azokon a szombat estéken, melyeket a „Kocsmában” negyven éven át rendszeresen tartottunk, a szombat esti vacsorákon, beszélgetéseken, ott mindenféle emberek megfordultak; akik Rómában jártak, s a magyar kultúrkörből érkeztek, azokat szívesen vendégül láttuk. Persze nem egészen mindenkit. De azt azért nem lehetett mondani, hogy te jöhetsz, te meg nem. És azok között biztosan voltak olyanok is, akik az otthoni kommunista hatóságoknak jelentették azt, hogy itt mi történik, hogy itt miről folyik a diskurzus. Erre nekem az volt a válaszom, hogy hát csak jelentsék, legalább valami hírük lesz az otthoniaknak arról, hogy becsületes magyar emberek is vannak a világban, és olyan dolgokról beszélgetnek, amiről érdemes minden embernek elgondolkoznia. Na és az a rengeteg levél, amely valóban felgyűlt itt nálam, azt mind azért tettem el, és mindet azért őriztem meg, mert valahogy az volt az érzésem, hogy olyan emberek leveleiről van itt szó, akiknek még a legkisebb megnyilvánulásai, szavai is arra érdemesek, hogy valaki megőrizze, becsületben tartsa azokat. A Cs. Szabóval vagy a Máraival való levelezést például. Márai maga annyira nem állt emberekkel szóba, és nem is levelezett – a családjával persze, az otthoniakkal azért kivételt tett –, hogy kár lett volna azokat a ritkaságszámú levélit meg nem jelentetni. Nagyon kevesekkel tartott kapcsolatot, csak azokkal, akiket méltónak tartott arra, mint ahogy említetted is, a Simonyi Imre-féle igazságkereső költőkkel. Simonyi például valahogy hozzájutott Márai egyik könyvéhez, és akkor, valakiken keresztül hozzám fordult, hogy adjam meg neki a Sándor címét, és én megadtam. És akkor kezdődött közöttük egy hosszabb ideig tartó levelezés, amelyet, ha jól tudom, Gyulán levelezőkönyv formájában adtak ki, nem is oly régen. Tehát mindezeket az emlékeinket szerintem valahogy meg kell tudnunk őrizni. A leveleinket mint kordokumentumokat meg kell mentenünk a jövő számára. Ezért is sajnálom nagyon, hogy a mai emberek nem leveleznek egymással, hanem minden közlésük az e-mailben kimerül azzal, hogy két-három mondatot csak úgy odapötytyentenek a számítógépen a képernyőre. Ez nem levelezés, nem igazi levelezés.

– *Zsófia lányom tizennyolc éves, ő már az e-mail-es nemzedékhez tartozik, a leveleit mégis kézzel szereti megírni.*

– Igen, beszéltünk róla, ő kivételnek számít.

– *Szerinted az, hogy ki milyen formában szeret levelet írni, vagy hogy szeret-e egyáltalán írni, generációkhoz köthető attitűd? Korábban, a XX. század elején beszéltünk rádiós nemzedékekről. Ezeknek a korosztályoknak a képzelőereje, a mese- és mítoszteremtő fantáziája állítólag még mindig jóval erősebb volt és maradt, mint az utána következő televíziós nemzedékeké. Jó, hát erre azt mondhatjuk persze, hogy a kommunikáció*

verbális és vizuális formáinak változásával módosult az alapállás: nemcsak nyelvében, de képében is él már a nemzet. Tehát ezt a kétféle hatást nem lehet elválasztani egymástól. Miközben észrevétlenül felnőtt több-több e-mailes és sms-ezgető korosztály. Ebben a kommunikációs formában is szövegek, textusok születnek. Tehát, így is lehet irodalmi értékű leveleket írni. Nem gondolod?

– Elméletben lehet, de gyakorlatban szerintem nem igazán.

– Tollal írni vagy tollba mondani a levelet vagy a verset, példának okáért, egészen mást jelent, mint géppel írni vagy gépbe írni egy szöveget. Mert a költő verses gondolatának az útja az ihlet pillanatától az agyból a szív és lélek együttállása, együttműködése hatására, a véráram közvetítésével a legrövidebb úton, a poeta „meghosszabbított testrészen”, a pennáján keresztül a tinta által jut el a fehér papírig. Ebben az összefüggésben, képzetem szerint, az égi jelek bevökészüléke, a „vére-költő” az agy tehát: virtuálisan és valóságosan is. Így, ezzel összefüggésben jut eszembe most a levéltitok. Valami olyasmi az, mármint a levél műfaja, amit valaki név szerint csak neked szánt személyesen, és senki másnak, vérét költötte hát éretted, amikor megírta a te személyednek szánt gondolatait, mondandóját, üzenetét.

– Igen.

– És akkor azt most bárki is, mert felhatalmazva érzi magát, halála után megszege a levéltitkot, közléteheti? Holott ilyen csak közös megegyezéssel lehetne megtenni. Szerinted miként van ez erkölcsileg, etikailag? Saját magával hogyan rendez el ezt az ember? Nyilván vannak ezekben a levelekben olyan intím vonatkozású közlések is, amelyek csakis két emberre tartoznak, s nem másokra, főként nem a nagy nyilvánosságra.

– Hát persze. Természetesen olyan leveleket nem tettem eddig sem közzé, amelyben úgy éreztem, hogy az személyhez kötődő titkokat is tartalmaz. A Cs. Szabó-levelekkel történt meg, hogy a barátnője, akivel nagyon jóban volt a halála előtti időben, nehezményezte, hogy én ki akarom adni a Cs. Szabó hozzám írt leveleit. De én akkor inkább megkérdeztem a fiát, Cs. Szabó Andrást, hogy mit szól mindehhez. Szerinte a leveleket ki lehet-e adni? De egyáltalán, mi a véleménye a levelek kiadásáról? Felhatalmaz-e a kiválogatásukra? Mire ő azt válaszolta: igen, természetesen. Abszolút megértő volt, s azt mondta, hogy minden, amit az apja levélben leírt, publikus. Egyrészt azért, mert jól lehetett érezni a Cs. Szabó-leveleken, hogy ő nemcsak nekem írja azokat, hanem a jövőnek, a jövő olvasójának is. Tehát nem igazán személyes levelek voltak ezek, hanem inkább nagy történelmi vallomások, vagy elmélkedések, vélemények. Igazán személyes hangú levele talán nincs is a hozzám írtak között.

– Most épp arra készültök Köpöczi Rózsa művészettörténésszel, hogy édesanyáddal, Bartóky Melindával és édesapáddal, Szőnyi Istvánnal való, ötvenes évekbéli levelezéseiteket kiadjátok. Érzésed szerint ez a levelezés hozzáadhat még valami nagyon lényegeset a Szőnyi-életmű egészéhez?

– Nagyon is, mert ez a levelezés megmutatja azt, hogy Szőnyi István, aki mondjuk valóban az egyik legnagyobb magyar festő volt, ezt elfogultság nélkül állíthatom, mennyit szenvedett élete során. S hogy milyen kis pitiáner ügyekkel akadályozták őt ellenei sokszor a munkájában, az életműve kiteljesítésében.

Ő akkor főiskolai tanárként tanításból kereste meg a kenyerét, és abból eltartotta nemcsak a saját családját, hanem a Zebegénybe befogadott, kitelepített rokonokat is, felesége testvérét, Bartóky Magdát, és annak fiát, Jékey Gedeont családjával együtt. Nekik is szükségük volt élelemre, és szükségük volt arra, hogy valamiből megélhessenek. Tehát az ő mindennapravalójukat is mind Szőnyi István teremtette elő. Neki felelősége volt mások irányában is, ezért el kellett viselnie a különféle megaláztatásokat, amelyek a főiskolán minden tanárt elértek, azokat, akik ott maradtak tanítani. Minthogyha öt éves gyerekek lettek volna az óvodában, úgy viselkedtek velük szemben az „előljárók”. Berendelték őket szemináriumokra, és kikérdezték őket, hogy miért nem lépnek be a pártba. Ő persze nem volt hajlandó belépni. De volt egy nő, akit odarendeltek mellé, hogy figyelje és folyton kihallgassa őt, és állandóan duruzsolja neki, hogy a pártba, oda be kell lépnie, aminek természetesen mind megmaradt a nyoma az iratok között. A tanítványok, amikor az egész főiskola összeomlott, '89-ben, ezeket az iratokat eljuttatták hozzám. Szóval ebből látja az ember, hogy min mentek ők keresztül. A levelezésben természetesen nem merték nyíltan megírni ezeket a dolgokat. De azért a jó mama jelezte, mikor például Pestről távirat érkezett, és Szőnyinek azonnal be kellett utaznia, milyen rettegve tanakodtak, vajon miért rendelték be őt. Tehát a levelekből kiderül, annak ellenére, hogy ilyen minősíthetetlen körülmények között élt, mégis képes volt arra, hogy olyan képeket fessen, amelyekből sugárzik a remény és az élet. Persze ő festett olyan képeket is, ahol egy kerítés rávetődik a pocsolyára, s a pocsolya az akkori élet szimbóluma volt. Az ég azért reményt adón mégis ott tükröződött a pocsolya vizében. Ezt a képét küldte be Szőnyi István az ötvenes években a nagy múcsarnoki reprezentatív kiállításra, amikor mindenki nagy lelkes szocialista realista művekkel, nem tudom én, hogy miféle Lenin- és Marx-portrékkal jelent meg. És ugye mi történt!? Megdorgálták a művészt, mert nem nagyon örültek a pocsolyának meg a kerítéseinek, de azért, azt hiszem, ennek ellenére kiállították a képeit.

– *Mit szólna most mindezek után Szőnyi István, hogy a leveleit kiadjátok? Nem azt mondaná, hogy gyerekek, ne! Az ember méltósága mindennél többet ér. Semmi köze a mi családi, legbensőségesebb viszonylatainkhoz a világnak. Tessék, itt vannak a műveim, önmagukért beszélnek. Ha valódi értékek, akkor úgy is, alkotójuktól függetlenül tovább „festik” majd önnönmagukat a történelem vásznán.*

Ha pedig nem azok, akkor meg úgylis mindegy, elvesznek az idő süllyesztőjében.

– Lehet, hogy valaki ezt mondhatja. De ugyanakkor én meg azt mondom, hogy az emberek biztosan kíváncsiak rá, milyen ember volt Szőnyi István, és hogyan élte hétköznapjait. Ezekből a levelekből szerintem ez kiderül. Máskülönben csak a művei alapján lehet megismerni az alkotót, ami valóban üdvöztető, méltó dolog, de hát miért jó az, ha nem tudja az utókor, mit gondolt mondjuk Tiziano a saját idejében a saját életéről, a saját kortársairól, a saját koráról?

– *Mégis, te magad mit nevezel levéltitoknak?*

– Levéltitok az, ha például valakiről, egy megnevezett személyről, akit mindenki ismer, valami rosszat írnak egy levélben. Hát azt szerintem valóban titkosítani kell, egyszerűen ki kell hagyni a közlésből.

– Tehát minden, ami pozitív, ami végül is képzeted szerint előreviszi a világot mindennapjait, az természetesen közlendő.

– Igen, szerintem igen.

– Na de mégis, ki dönti el térben és időben, hogy mi az, ami pozitív, és mi az, ami negatív?

– Hát természetesen az, aki szerkeszti és kiadja a leveleket.

– Értem... Zsuzsa, hány éve is élsz Rómában?

– 1949 óta, ötvenöt éve.

– Tehát neked megadatott, hogy egy olyan városban élj, amely lelkében, bellemében ugyanolyan, mint küllemében. A klasszikus antikvitás végórát idézi ez a mai Róma, Symmachusnak, az utolsó római rétorok egyikének korát, ahogy Molnár Tamás filozófusprofesszorunk Lélek és gép című elmélkedésében olvasom, amely kísértetiesen hasonlít a mostanira. „Hiszen mit is mondhatnánk, most is hanyatló korban élünk, a válság az, hogy a dekadencia megannyi jelét tapasztaljuk napjaink közgondolkodásában, szellemi életében. Kérdés az, hogy hogyan jutottunk ide, hol vette kezdetét e világjelenség, a leépülés e szomorú, lehangoló folyamata?”³¹ Azt persze nem tudni, ám mégis reménykedünk benne, hogy ez a mi vén Európánk képes lesz még megújulni egykoron, talán.

– Hát, én nem reménykedem ebben. Én egyáltalán nem reménykedem. És meg kell vallanom, hogy pesszimista vagyok, és nem hiszem, hogy Európa tovább fog élni, mert olyan fenyegetettség közelít, mint például a kínai birodalom expanziója, ami egész egyszerűen le fogja nyelni nemcsak Európát, de az egész világot. Nem azért, mert le akarja nyelni, hanem mert nincs más választása, hiszen az az embertömeg, az egész egyszerűen, egyszer csak elindul, s elárasztja a földkerekséget. Mert mondja meg valaki, hogy egy idő után hová teszi azt a milliárdnyi emberét Kína? Nyilvánvaló tehát, hogy ők más népek rovására keresnek majd maguknak Ázsián kívüli élettereket. Persze én nem vagyok egyáltalán se történész, se jó, de nekem az a meglátásom, hogy Európa nem fog már sokáig élni, ennyiben valóban symmachusi ez a kör, amelyben élünk.

– S nem tudsz elképzelni egy olyan helyzetet, hogy ez egy Földön kívüli civilizációval való kapcsolatrendszerben egészen másképp alakul majd? Tehát azok a földi létben való gazdasági egymásnak uszulások, katonai szembenállások, amik jelen pillanatban mutatkoznak, azok egyszer csak nem lesznek érdekesek, megsemmisülnek? Mert hát a kozmikus egészben valami más fog történni.

– Nem, ebben nem hiszek, nem.

– És miért nem? Hiszen képzetem szerint te egy metafizikus létet, transzcendens világot reménylő ember vagy.

– Hát nem, én elsősorban, mondjuk, római katolikus vagyok, és hiszem azt, hogy az ember halála után egy más létbe fog jutni, ahol Istent szemtől szemben, színről színre látja. De hogy ez miként lesz, milyen formában történik, azt nem tudom megmondani. Azt azonban állíthatom, hogy mindezt más bolygón elképzelni nem tudom. Szerintem ez olyan folyamat, amiről nekünk fogalmunk

³¹ Molnár Tamás: *Én, Symmachus, Lélek és gép*, Európa Könyvkiadó, Bp., 2000

sem lehet. Ez egy olyan állapot, amit mi nem tudhatunk előre, amit meg se közelíthetünk képzeletünkkel. Kár rajta egyáltalán rágódnunk. Szóval nekem erről ez a meglátásom.

– *Katolikus vagy, az Örök Városban élsz, a Vatikáni Rádiónak munkatársa is voltál. Ebből következően adódik a kérdés, az egyházzal, a Vatikánnal való személyes kapcsolataid?...*

– Azok abszolút nem számítanak, sőt, egyáltalán nem.

– *Mégis, ezek a tények mennyiben befolyásolták az életed folyását? Segítették, avagy épp zavarták, hátráltatták esetleg?*

– Hát, igen, zavarták, mert az ember látja, tapasztalja, hogy nem úgy mennek a dolgok, ahogy azoknak, ideális esetben, a krisztusi szeretet értelemében történniük kellene.

– *És akkor, mégis, hogyan képezed el a római katolikus anyaszentegyház jövőjét? Szóval milyennek kellene lennie ahhoz, hogy valóban a lelkeket szolgálja? És hogy ne egy menedzsment-egyház legyen, kufárkodva, pislogó műanyag krisztusi képeket bocsátva áruba a római Bazilika árkádjai alatt. Vagyis hogy ne állandóan a külcsínnel, a talmival, „a vad tömjénillatárral”, a gazdasági és másféle világi dolgokkal legyen elfoglalva, hanem valóban a szívekkel és a lelkekkel.*

– A misszionáriusok jó úton járnak. Ők elmennek Afrikába, és hitre, egészséges életre, kultúrára kísérlik meg tanítani az ottani egyszerű embereket. Segítik őket abban, hogy saját maguk képesek legyenek megművelni a földjeiket, és hogy ne a külföldtől, az ENSZ-től várják a segélyeket. Tehát hogy vízvezeték építsenek saját maguknak. Szóval ez a fajta jószolgálati tevékenység szerintem a katolikus egyháznak nemcsak feladata, de kötelessége is, amit csak részben művel, vagyis nem eléggé. A hit, a pasztoráció dolgaiban, így igaz, abszolút más síkon kellene hogy haladjon az egyházunk. De nem az itteni Római egyházközség és szervezete az, amelyik a hibákat egyáltalán képes lesz majd orvosolni. Sokkal inkább a kereszténység egésze, mondjuk így, nem is annyira a katolicizmusnak, mint inkább az öt világvallás egymáshoz való viszonyának volna kívánatos a harmadik évezredben alapjaiban megváltoznia.

– *II. János Pál halálakor részvétellel megmozdult az egész keresztény világ, megmozdult Európa. Ez mégis miről beszélt? Nem az anyaszentegyház megújulási képességéről? Vagy a Szentatyáról, aki kivételesen karizmatikus egyéniség volt, a nép iránta való szeretetéről, szimpátiájáról? Szóval mi történt itt valójában? Elgondolkoztál már ezen?*

– Hogyne, persze, de azt hiszem, hogy semmiféle megújulásra, az egyház megújulására jelenleg nincs remény, ezt elhíheted nekem. Itt kizárólag arról volt szó, hogy a Szentatya járt a tengeren túl, Mexikóban, Dél-Amerikában, volt mindenütt a világon, 157 vagy hány országban tett pápai látogatást, és mindenütt képes volt a személyes varázsával meghódítani az embereket. A temetésére nemcsak Európából érkeztek, hanem a világ minden részéből Rómába zarándokoltak az emberek. A fiatalok, akik mondjuk a legutóbbi nagy ifjúsági világtalálkozón is jelen voltak, Mexikóban például, ott lehetett igazán látni, hogy valami hihetetlen eksztatikus őrzöngés volt, amikor ő megjelent, ez kegyelem. Úgyhogy ezt nem lehet mással magyarázni, mint az ő személyével, tehát az ő karizmája hódította meg a híveket. Már most más kell a fiataloknak. Az persze a

jövő kérdése, hogy mondjuk a következő pápa, XVI. Benedek miként lesz képes véghezvinni az evangelizációt a világban, mert egészen más habitus, más személység. Egy bizonyos, már most érzékelnem, hogy nem tud úgy a tömegekre hatni, mint az elődje. És hát nem tudni, hogy a világban mi történik. De arról, hogy az egyház megújulna, vagy hogy az egyház újabb híveket hódítana meg, szerintem a közeljövőben szó sem lehet.

– *Most végleg hazakészülsz. De végül is melyik a te hazád? Melyik a te igazi otthonod?*

– Természetesen Magyarország. Igen, Magyarország az én hazám és otthonom.

– *Egyszerűen azért, mert ott születted? Ugyanakkor az életed nagyobbik részét Itáliában töltötted el. Elég az, ha beleszületünk egy kultúrába, a Kárpát-hazába? Ez attól a pillanattól kezdve minden szépségével, bájával és bajával, örömeivel és nehézségével egyetemben kötelez, az örökös hazánk maradhat? Ha ez így van, akkor is, fél évszázad után, csak úgy itt hagyni mindazt, ami eddig éltél, azokkal az emlékekkel, a „Triznya-kocsmával”, a római barátokkal, az állandóan „Triznya-korcsmázgató” gyönyörűekkel együtt? Szóval azt a miliót, amelyet egy élet árán Matyival magatok köré varázsoltatok, azt máról holnapra itt tudod hagyni?*

– Ennek a milliónek a megteremtését ránk kényszerítették a múlt századbeli körülmények, hiszen nem természetesen, jószántunkból jöttünk el otthonról, hanem azért, mert nem bírtuk azt a légkört, azt az állapotot, azt a szorítást, ami otthon Magyarországon kialakult körülöttünk 1947–48-ban. Mindszenty József kirakatpere, Rajk László feláldozása, szóval mindezek a történések arra kényszerítették az embert, azt az érzést erősítették meg bennünk, hogy ki kell menekülnünk abból az életveszélyes helyzetből, kommunista uralomból, ami otthon akkor kialakult. És ezt akkoriban nemcsak mi gondoltuk így, hanem kétszáz-, vagy nem is tudom, hogy hány százezer, főleg velünk egykorú fiatal ember. Hála a jó Istennek, hogy mi itt Rómában tudtunk megragadni, hogy itt találtunk munkát, mindezt az isteni gondviselésnek köszönhetjük. Mert például élhattunk volna Ausztráliában vagy Dél-Amerikában, vagy bárhol másutt a világban. Hiszen minden magyart, aki ide megérkezett, tovább akartak küldeni, vándoroltatni akarták. Minekünk Matyival sikerült itt megragadni. Tehát az, hogy Rómában fél évszázadot megéltünk, nagyszerű volt, és ezért nagyon szeretjük Rómát, de ez nem a hazánk. Az olaszok nem a honfitársaink, bár olasz állampolgárok vagyunk és nagyon szeretjük az olaszokat. De sajnos, azt kell mondanom, hogy a mi szerencsétlen szegény kis országunk, a mi igazi hazánk: Magyarország.

– *Vagyis szívés-örömet térsz haza?*

– Természetesen.

– *És akkor, ettől a pillanattól kezdve, a római kapcsolatokat miként fogod ápolni, ha nem lesz egy hely, a „Triznya-kocsma” terasza mondjuk, ahol vendégül láthatod a barátaitokat?*

– Természetesen, akik itt vannak, azok mind nagyon sajnálják, hogy én hazamegyek, és mondják is, hogy ne, hát még ne menjek. De meg kell mondanunk azt is, hogy legtöbben, akik ezt a kocsmát látogatták, a törzstagok, már mind hazamentek, otthon élnek. Mert az ösztöndíjasok az akadémián

két-három hónapig voltak csak itt, akiket azért többnyire Matyival mind megismertünk. De megismertük a kiküldetésben, Rómában járó írókat, költőket, művészeket, tudósokat, egyházi személyiségeket, politikusokat is. Így például Juhász Ferencet, a költőt, aki háromszor-négyszer járt itt nálunk, mindig jót beszélgettünk, és megszerettük egymást, de hát ő is otthon él. Tehát, mindenki, akit mi itt megismerhettünk annak idején, Weöres Sándortól Pilinszky Jánoson, Huszárik Zoltánon át Rónay Györgyig, vagy Hubay Miklóstól Karinthy Ferencen, Mészöly Miklóson át Szörényi Lászlóig és mindenki másig, ők mind otthoniak. Tehát az igazi magyar szellemi élet és a magyar műveltség az otthon létezik számomra. De mindig is otthon volt.

– *Meg abban az életben, abban a lakásban, a falon függő Szőnyi-képekben, a könyvtárban, amelyet most még magunk körül láthatunk.*

– Igen, látod, hogy külön polcokon vannak a magyar költők, a magyar nyelvű könyvek. Mindig pontosan tudtuk Matyival, hogy Magyarországon mi történik, naprakészek voltunk, mert szinte mindent elolvastunk, ami megjelent, ami a nemzetünkkel, az otthonunkkal kapcsolatban állt, ami Magyarországon igazán fontos volt. És amikor már lehetett, '89 után, bizony nagyon gyakran hazautaztunk, egyre több időt töltöttünk otthon: Budapesten és Zebegényben.

– *Római küldetésed tehát lassan lejár. A missziót teljesítetted, abban az értelemben is, hogy a könyvszalomonokban Mátyással évtizedeken át népszerűsítettétek az emigráns, köztük a nyugati magyar irodalom legjobbait. Így jelentek meg nálatok a legfrissebb kiadványok, könyvek is, amelyek a magyar nyelvű nyugat-európai és tengeren túli, a diaszpórában született magyar irodalmat fémjelezték. Tehát a könyvterjesztést is külön vállalásnak tekinteték a múlt században. Akkor tehát, mikor szállsz repülőre, mikor landolsz a Feri-hegyen végleg?*

Társaság Szőnyi Zsuzsa római teraszán 2005 augusztusában

– Úgy remélem, hogy tavasszal tudok majd hazaköltözni, mert, ha már a könyveket említetted, itt ez a többeszernyi kötet, ezzel valamit kezdenem kell. Úgyhogy az a nagy kérdés, hogy hogyan szállítsam haza az értékeimet. Majd szépen kiválogatom és becsomagolom a könyveimet, persze nem mindet, mert sok van, amiből esetleg dupla példányaink voltak, vannak, meg sok olasz könyvünk is van, ami nem annyira érdekes. És az egésznek egy részét oda szeretném ajándékozni a új rév-komáromi Sellye János Egyetem Könyvtárának, mert azt hallottam, hogy náluk a magyar nyelvű könyvekből nagy a hiány. Szóval most rendezkednem kell. Jövő év tavaszáig, a téli időszakban, ezt talán képes leszek megvalósítani.

– *Kívánom, hogy úgy legyen. És köszönöm ezt a dialógust, abban az értelemben is, hogy tudni való, az igazi beszélgetések általában nem szólnak „semmiről”. A létünkben azonban, úgy érzékelem, mintha észrevétlenül kicséreltünk volna egy darabkát, valami nagyon lényegeset, s az meglehet, hogy mindennél fontosabb.*

– Nagyon köszönöm neked, hogy szóhoz juthattam.

Németh Péter Mikola költő 2005-ben készített nagy életinterjút az akkor még Rómában élő Szőnyi Zsuzsával. Szőnyi István lánya, Triznya Mátyás özvegye nem csupán a legendás Triznya-kocsmát, azaz a római magyar kolónia kultikus központját teremtette meg és működtette előbb férjével, majd egyedül, hanem éles szemű és jó tollú íróként már eddig is több könyvben, illetve levélgyűjteményben állított emléket a Rómában töltött évtizedeknek. Ebben az interjúban azonban – elsősorban gyermekkoráról, illetve Márai Sándorról – olyan történeteket is elmesél, amelyeket eddig még senkinek sem mondott el. Nemcsak a Róma-imádó magyaroknak, hanem mindenkinek fontos lehet ez a majdnem könyv nagyságú interjú, mert a legalapvetőbb dolgokról, életről, halálról, hitről Szőnyi Zsuzsa itt beszél a legvilágosabban.

Szőrényi László

Napkút Kiadó Kft.
1043 Budapest, Tavasz u. 4.
Telefon: (1) 225-3474
Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978 963 263 331 2